

ВИБРАНІ
ТВОРИ

КНИГОСПІАКА

А. ПУШКІН

ВИБРАНІ ТВОРИ

ВИДАННЯ ДРУГЕ, ДОПОВНЕНЕ Й ПЕРЕРОБЛЕНЕ.

К Н И Г О С П І Л К А
ХАРКІВ 1930 КИЇВ

Бібліографічний опис цього видання
включено в „Літопису Українського
Друку“, „Нартковому реєстру“
та інших початкових українських
Книжкових Палат

Київський Окрліт № 699
Держтрест „Київ-Друк“,
1-ша фото-літо-друкарня,
Сінний майдан, 14.
З. № 1567—4.000—27¹/₂ арк.

СЕЛО.

Вклоняюся тобі, куточку в глушині,
Притулку давній праць, надхнення і спокою,
Де потайним струмком мої минають дні,

Де щастя й забуття зо мною!

Я твій: я заміняв принаду неживу
Лукавих пестошів, і бенкети, і стуму
На мирний шум дібров, на тишу польову
Та на дозвільний час, що збуджує роздуму.

Я твій: люблю цей темний сад

Із прохолодою й квітками,

І луку запашну, де жваво за кущами
Дзюркочуть струмені і де скирти—уряд.

Передо мною ліг малюнок ворухливий:

Я бачу двох озер блакитні переливи,
Де з білим парусом пливти рибалка рад,
А далі пагорки, ланів пруги нежаті,

Там погляд спиниться на хаті;

На випасі товар серед густих левад,
Стодоли скрізь і вітряки крилаті,

Усюди праця та заможний лад.

Я тут, позбавлений нікчемного блукання,
Вчусь задоволення у правді здобувать,
Закони вільною душею визнавать,
Безглуздої юрби не слухать нарікання,
Благання боязке стрічати співчуттям

І пишним нехтувать життям

Тих, що звеличились від дурости й злочину.

Запитую я вас, оракулів віків!
У цю величну самотину
Ваш владний голос долетів,
Він гонить лінощі похмурі,
Горіння збуджує в мені,
І ваші задуми і бурі
В душевній стигнуть глибині.

Та думка навісна ввесь час мене жахає:

Поміж завітчаних долин
Друг людськості з печалю помічає
Темноти дикої наругу і проклін.
Не важачи на зойк і сльози,
На лихо створене, байдуже у гульбі,
Тут хиже панство зневажа погрози
Закону і чуття, загарбавши собі
І час, і працю, й власність хлібороба.
Тут лютим канчуком похилену на плуг
Мізерію рабів жене серед яруг
Жорстока власників жадоба.

Тут кожен у ярмі довічному росте;
Надій і нахилів не сміючи збудити,

Тут врода дівчини цвіте

Для примх розпусника неситих.

Підмога радісна постарілих батьків,
Їх молоді сини, товариші трудів,
Із хижи рідної ідуть і вже належать
До двірської юрби знесилених рабів.
Коли б то голос мій умів серця бентежить!
Чому в душі моїй палає марний жар
І не діставсь мені грізний вітійства дар?
О друзі, чи діжду визволення народу
Від пут невольницьких правицею царя,
І над країною, віщуючи свободу,
Чи зійде хоч коли сподівана зоря!

1819.

П. Филипович.

ВІДРОДЖЕННЯ.

Дикун-маляр чернить недбало
Картину генія-творця,
Й малюнок варварський зухвало
Вкрива забутий твір митця.

Та фарби ті чужі, з роками,
Колись полущаться усі;
Твір генія перед очами
В нетлінній постає красі.

Так у душі моїй зникає
Примарна тінь облудних снів,
І ясне видиво зринає
Моїх первісних, чистих днів.

1819.

ДО * * *

Ні, не питай, чому тужлива дума
Серед забав оповива мене,
Чому мій зір блукає, повен суму,
Чому життя не надить чарівне;
Та й не питай, чому навік душею
Я розлюбив веселість і любов
І жодної не назову своєю:
Хто раз кохав, не покохає знов;
Хто щастя знав, той щастя не знає.
Коротка мить, і радості нема:
Від юних днів, від пестошів і раю
Нам тягота зостанеться сама.

1819.

Поволі рідшає хмарок легкий туман.
І ти осріблила і поруділий лан,
І води стишені, і півзаснулі гори,
Далекій друже мій, сумна вечірня зоре!
Люблю, як блимаєш в небесній вишині;
Забуті думи ти пробуджуєш в мені:
Я й досі вечір той погожий пам'ятаю,
Як ти заходила в далекім, любім краї,
Де запахущий мірт долинами поріс,
Тополі сплять гнучкі, чорніє кипарис,
І плещуть солодко гучні таврійські води.
Там, серед тихої та мирної природи,
В дозвіллі мрійному текли за днями дні.
Там юна дівчина в нічній далечині
Тебе уважливо між інших зір шукала
І іменем своїм подружкам називала.

1820.

М. Рильський.

КІНЖАЛ.

Лемноський бог тебе скував
Для Немезіди рук залізних,
Кінжале потайний, відплато вольних прав,
Останній судіє усіх тиранів грізних.

Де Зевсів грім мовчить, де сплять мечі законів,
Ти праву мсту і правий суд несеш,
Таїшся ти в підніжжі тронів,
У блиску святкових одеж.

Мов кари меч, мов блискавка богів,
Ти в диких оргіях жахаєш лиходія, —
І він тремтить і полотніє,
Сховавшись між рабів.

Ти скрізь його найдеш: в наметі бойовім,
На суші, на морях, за вірними замками,
На ложі пристрасти, у храмі,
В сім'ї і в натовпі людськм.

і
Під гордим Кесарем шумує Рубікон,
Державний Рим упав, повалено закон, —
Та блиснув ти в руках завзяття:
І Кесар падає, і мармури колон
Його кривлею багряняться.

Стократ уславлений і проклятий стократ,
Бенкетом тішачись кривавим,

Над трупом вольности безглавим
Устав потворний, лютий кат.

Він жертви рокував похмурому Аїду
Во ім'я зрадництва і зла, —
Та вища воля принесла
Тебе і діву-Евмініду.

О Занде праведний! Ти дні свої скінчив
На ешафотіві страшному;
Але безсмертний, чесний гнів
У трупі сховано німому.

В твоїй Германії щодень і кожна мить
Ти кару злій віщуєш силі, —
І на проречистій могилі
Кінжал без напису горить.

1821.

М. Рильський.

Я пережив свої бажання,
Я розлюбив юнацькі сни;
Зосталися мені страждання,
Порожні вицвіти весни.

Під бурями лихої долі
Зів'яв квітущий мій вінець,
Живу в самотнім, вічнім болі
І жду: чи прийде мій кінець?

Так восени, як хижим свистом
Зима з-за гаю засвистить,
Один на дереві безлистім
Листок запізнений тремтить.

1821.

М. Рильський.

ОЗНАКИ.

Учись постерігати ознаки й віщування.
Пастух і хлібороб привчаються зарання,
На небо глянувши в передвечірній час,
Збагнути, що за день чекає завтра нас:
Чи благодатний дощ остудить поле зранку,
Чи виноград поб'ють морози на світанку.
Як білі лебеді на озері яснім
Тебе вітатимуть ячанням голосним,
Як сонце ввечері закриє хмара сива,
Знай, од солодких снів дівчат розбудить злива
Або шумливий град, і ранній селянин,
Косить зібравшись буйне зело долини,
На заповідану не вирушить роботу
І знову в святкову затопиться дримот.

1821.

М. Рильський.

МУЗА.

Коли я був малий, вона мене кохала
І дудку непросту мені подарувала;
Вслухалася мені приєтно: і легка
Сухих очеретин торкалася рука,
І я вже награвав непевними перстами
І гімнів мудрости, нав'яних богами,
І лагідних пісень фрігійських пастухів.
Від рана до смерку в німій тіні дубів
Уважно стежив я за кожним діви словом;
І, тішачи мене вітанням випадковим,
Шовкові кучері одкинувши мерщій,
У мене брала знов вона дарунок свій:
Живило очерет божественне дихання
І серце повнило святе причарування.

1821.

П. Филикович.

ЗИМОВИЙ ВЕЧІР.

Буря млюю небо криє,
Біле крутячи гноття:
То, як звір, вона завне,
То заплаче, як дитя.
То над дахом почорнілим
Куликами зашумить,
То мандрівником спізнілим
У віконце задзвенить.

Хатка в нас мала й похила,
Завжди темна та сумна. —
Що ж це ти, бабусю мила,
Не озвешся край вікна?
Чи це буря навіжена
Зойком злим тебе в'ялить,
Чи під шепіт веретена
Ти дримаєш мимохить?

Вип'єм, друже невеселих,
Бідних юних літ моїх,
Вип'єм з горя; де ж це келих?
Може б сум у серці стих.
Заспівай же, як синиці
У морських краях жили,
Як дівчата до криниці
Вранці вулицею йшли.

Буря млою небо криє,
Біле крутячи гноття;
То, як звір, вона завиде,
То заплаче, як дитя.
Вип'єм, дружко невеселих,
Бідних юних літ моїх,
Вип'єм з горя; де ж це келих?
Може б сум у серці стих.

(1825?)

В. Мисик.

АРІОН.

Пливли ми радісним гуртом;
Ті парус прямо напинали,
Ті одностайно ударяли
Об воду веслами. Кругом
Синію море. Наш стервничий
Байдак у далеч мудро вів,
А я, безжурний, для пливців
Пісні співав... Аж налетів
На води вихор таємничий...
І все поглинули вал! —
Мене одного принесли
На берег хвилі білопінні,
І гімни знов співаю я,
І риза змочена моя
Під сонцем сохне на камінні.

1827.

М. Рильський.

ТРИ ДЖЕРЕЛА.

В степу життя, безкрайому й сумному,
Із трьох джерел судилося нам пить:
Літа безумні піняться в одному
І молодість хвилює і кипить;
У другому, під темний час вигнання,
Кастальський плин скрашає нам життя;
Та найсолодше джерело останнє...
— Холодне і німотне забуття.

1827.

М. Рильський.

ПОЕТ.

Як до священної офіри
Його не кличе Аполон,
Поет не доторкнеться ліри,
Життям пойнятий у полон;
В турботах марних цього світу,
В холодний оповитий сон,
Він ще нікчемніший, ніж діти
Усіх земних осель і лон.

Та тільки божеських велінь
До слуху відгомін долине,
Душа, немов крило орлине,
Здіймається у височинь.
Нудьгує він в безжурнім світі,
Самотен в гомоні юрби,
Не хоче голови хилити
Перед кумирами доби;
І сповнений видінь безумних
І таємничих голосів,
Біжить до диких берегів
Під тінь дібров широкошумних.

1827.

ЛИСТ У СИБІР.

На глибині сибірських руд
Терпите у гордому мовчанні,
Не пропаде ваш скорбний труд
І дум високих поривання.

Незрадна темних мук сестра,
До вас прилинувши, надія
Теплом і мужністю повіє.
Настане радісна пора,

Братерство і любов у ній
Крізь ґрати пройдуть і твердині,
Так як у нори ваші—нині
Проходить вольний голос мій.

Залізні пута опадуть,
Темниці рушаються, і воля
Заблисне вам на виноколі,
І меч брати вам оддадуть.

1827.

СПОМИНИ.

Коли для смертного замовкне день труда,
І на німі майдани міста
Напівпрозорчаста наляже ніч бліда
І сну крило повіє чисте,

Тоді в самотності, легких не знавши снів,
Тривожної я повен муки:
В безсонні устає сумління темний гнів,
Шиплять докори, як гадюки.

Душа горить; в умі схвильовані думки
Як натовп хижий виникають,
І давні спомини, безмовні та тяжкі,
Сувої довгі розгортають.

І я, читаючи свою облуду й гріх,
Життя минуле проклинаю,
І тяжко скаржуся, але в сльозах гірких
Рядків ганебних не змиваю.

В бенкетах бачу я, в неробстві, в маячні,
В безумстві дикої сваволі,
В вигнанні, бідності, на дальній чужині
Утрачену навіки долю.

І друзів зрадницький вчувається привіт
Крізь галас оргії бучної,

І серце знов мені холодний ранить світ
Непереможною стрілою.

І я не втішуся, — і враз у тишині
Встають два привиди німотні,
Два ніжні янголи, даровані мені
І втрачені у дні скорботні!

Обидва з крилами, і меч дано обом,
Щоб серце помстою палили, —
І шепчуть привиди змертвілим язиком
Про тайни вічності й могили!..

1828.

М. Рильський.

АНЧАР ¹.

В пустелі вбогій і скупій,
Де спекою піски наліті,
Анчар, мов грізний вартовий,
Стоїть один на цілім світі.

Природа спалених степів
Його в день гніву породила
І від коріння до листків
Смертельним соком напоїла.

Отрута капає з кори
Від спеки денною порою,
Коли ж надходять вечори,
Стає прозорою смолою.

І птах до нього не летить,
І тигр не йде: лиш вихор чорний
Наблизиться і далі мчить,
Уже зловісно-непоборний.

Як тільки хмара освіжить,
Блукаючи, листок дрімучий,
Отруйний дощ уже біжить
Із віт його в пісок горючий

Та чоловіка чоловік
Шле до анчара владним оком,

---

¹ Дерево отрутне.

І зразу той покiрно зник
І вранці повернувся з соком.

Була в його руді смола
Та віти з в'ялими листками,
І піт з поблідлого чола
Котивсь холодними струмками.

І раб знесилився і ліг
У затiнку шатра на лики,
І вмер нещасний біля ніг
Непереможного владики.

А цар узяв і напоїв
Отрутою слухняні стріли,
Щоб до чужих вони країв
Грозою згубною летіли.

1828.

П. Филипович.

Я вас кохав: в душі моїй ще може
Кохання пал і досі не погас;
Але нехай воно вас не тривоже,—
Не хочу я нічим журити вас.
Я вас кохав мовчазно й безнадійно,
Боявся вас і потай ревнував;
Я вас кохав так ніжно і так мрійно,
Як дай вам бог, щоб інший вас кохав.

1829.

М. Чернявський.

КАВКАЗ.

Кавказ підо мною. Стою в вишині
Німиї і самотній край яру страшного:
Орел, зо шпиля підметівши стримкого,
Тремтить нерухомо зо мною врівні.
Тут бачу, як струмні з між гір виникають,
Як грізні обвали додолу шугають.

У мене в ногах тут збіговища хмар,
І скель понад ними нежизні громади,
І ринуть шумливі крізь їх водоспади,
А нижче—лиш мох та посохлий чагар.
А там уже—розкіш зеленого гаю,
Де пташка щєбече, де олень плигає.

Щє далі, мов гнізда, і житла людські,
І вівці пасуться в гірській полонині,
І ходить пастух по веселій долині,
Де хвилі Араґви шумують легкі,
Де вбогий здобичник з-за скелі чатує
І Терек кипучий реве та лютує.

Шумить він та виє, як звір молодий,
Що їжу побачив крізь ґрати холодні.
Він б'ється об берег у злості неплодній
І лиже підступно він камінь німиї.
Дарма! Ні поживи йому, ні розради:
Навік його стисли камінні громади.

Чи серед вулиць гомінливих,
Чи в людний увійшовши храм,
Чи в колі юнаків гульливих
Я віддаюсь моїм думкам.

Я говорю: кінець незримий
Чатує кожного із нас,
І під німе склепіння всі ми
Зійдемо в визначений час.

Чи де побачу дуб могутній,
Я мислю: патріарх лісів
Переживе мій вік забутній,
Як пережив і вік батьків.

Чи з немовляти утішаюсь,
Уже я думаю: рости!
Тобі я місцем поступаюсь:
Мені вже тліть, тобі цвісти.

І так щохвилі й щогодини,
У думу вдавшись одну,
Я вгадую: коли прилине
Той день, що ляжу я в труну.

І де умру я: на чужині?
У битві, у морських валах?
Чи недалеко у долині
Сховають мій холодний прах?

І хоч однаково, де тліти,—
Але хотілось би мені
Сном віковичним опочити
У рідній, милій стороні.

І там, де намогильні сходи,
Хай молоде життя кипить
І цвіт байдужої природи
Красою вічною горить.

1829.

М. Рильський.

Що в імені тобі моїм?
Воно умре, як сплеск бентежний
Об камінь дальній надбережний,
Як шелест у гаю нічнім.

Воно між пам'ятних листків
Зоставить слід — незрозумілий,
Як візерунок на могилі
Із мертвих чужомовних слів.

Що в ньому? Глибоко й давно
Забуте у нових поривах,
Душі твоїй не дасть воно
Ні дум, ні споминів щасливих.

Та в день журби, в самотині
Його крізь тугу прокажи ти,
Промов: є серце, де мені
У пам'яті судилось жити.

1829.

ДО ВЕЛЬМОЖІ.

Як, від північних пут розковуючи світ,
Зефір, струмуючи, свій принесе привіт,
Як молодим пушком зазеленіє липа,
До тебе, лагідний нащадку Арістіппа,
До тебе я з'явлюсь — у твій славетний дім,
Де циркуль і різець із пензлем чарівним
На твій учений клич збиралися слухняні,
Щоб утворить дива мистецтва незрівняні.
Ти знаєш ціль життя: щасливий чоловік,
Ти для життя живеш. Свій довгий, ясний вік
Ще замолоду ти умів оздобить гоїно,
Шукав можливого і розважавсь пристойно,
Спізнавши всю вагу і рангів і забав.
Послом царидиним до Розуму й Держав
Прибув ти у Ферней, і цинік посивілий,
Привідця мод і дум промігливий і смілий,
Плакаючи свій чар на Півночі глухий,
Відав тобі поклін передмогильний свій.
Ти ще зазнав його веселість пустотливу
І лестощі тонкі, земних богів поживу.
З Фернею рушивши, побачив ти Версаль.
Не пориваючись очима в темну даль,
Все раювало там. Арміда новочасна
Давала гасло всім і бавилася красно,
Не знаючи, який судився údіл їй,
А з нею тишився весь круг її двірський.
Розкоші, Тріянон — хто може те забути?

Та не знемігся ти від любої отрути,
Ти хтів учитися: у колі неряснім
Ти замикавсь тоді. І за столом твоїм
То речник промислу, то вольнодум зухвалий
Мостився Дідерот на свій триніг несталний,
Перуку з голови у захваті зривав
І проповідував. І мовчки наслухав
Ти до нестримних слів а тея чи деїста,
Мов скіт до голосу атенського софіста.

Та Лондон звав тебе. Твій погляд розгадав
Подвійну течію його державних справ:
Тут натиск огняний, там відбиття суворе,
Ладу державного нечувані підпори.

Але над Темзою занудившись либонь,
Ти далі мав пливти. Та бистрий, як вогонь,
І сам, як Фігаро, нестриманий порою,
Веселий Бомарше майнув перед тобою.
Він розгадав тебе. Його живих речей
Про ніжки точені, про полумінь очей
Заслухувався ти. Ти марив про країни,
Де сонцем спалене, життя солодке лине,
Немов би юнака жагучий дивний сон,
Де надвечір жінки виходять на балъкон
І, зневажаючи чоловіків тубільних,
Чужинців зваблюють, зальотників свавільних.
В Севілью ти помчав, збентежений украй,
Незрозумілий світ, благословенний край!
Хвилюють лаври там, там помаранчі спіють...
О розкажи ж мені, як там жінки уміють
Любов з побожністю спокусливо єднать,
Із-під мантильки знак умовлений подать;
Скажи, як лист летить поза віконні ґрати,
Як тітку золотом там можна присипляти;
Скажи, як молодий коханець уночі
Тремтить під вікнами в широкому плащі.

Все відмінилося. Ти бачив напад бурі,
І Розум в полоні неситих серцем фурій,

Свободи грізної несхиблений закон,
Під гільйотиною Версаль і Тріанон,
І жахом без кінця — заступлені забави.
Перетворився світ під гук нової слави.
Давно замовк Ферней, Вольтер, зичливець твій,
На знак несталости народів і подій,
Не заспокоївшись і в смертній домовині,
Із склепу в свіжий склеп подорожує нині.
Барон д'Ольбах, Морле, Гальяні, Дідерот,
Енциклопедії скептичний ввесь компльот,
І гострий Бомарше і Касті твій безносий,
Всі, всі минулися. Їх гомін стоголосий
Пірнув у забуття. Поглянь: встає нове,
В свою чергу — росте і жадібно живе,
Недавні свідки бур, погрому та падіння,
Ледве отямившись, новітні покоління
Гіркому досвіду дають запізній лад,
І зводять підсумки прибутків і витрат.
Їм годі бавитись, обідати в Темірі,
Про вірші спорити. Звук голосної ліри,
Звук ліри Байрона порушить їх не міг.

А ти лишивсь, як був. Ступлю на твій поріг
І враз перелечу я в пору Катерини:
Малярство, статуї і садові куртини,
І шахви книжкові — все свідчить тут мені,
Що спілка з музами твої скрашає дні,
Що тиша тут ясна, і самота чудова.
Я слухаю тебе: невимушена мова
Ще віє юністю. У красоті земній
Ти замилований: чарують погляд твій
Струнка Аляб'єва і ніжна Гончарова.
Серед мистецьких див Корреджія й Канови
Ти забуваєш сум земних нудних турбот
І згорда дивишся на той круговорот
Тривоги і марних дум безкраїх, невгомонних.

Так в холодку альтан та вілл білоколонних,
Лишивши вир тривоги, меліючи спокій,
Вельможні римляни стрівали захід свій.

І здалека до них то ветеран похилий—
Диктатор стомлений, то консул повносилий
З'являлися спочить до тихих світлих брам,
Щоб знов віддатися негодам та трудам.

(1830)

ТРУД.

Мить пожадана прийшла: довершено труд многоденні
Що ж то за сум, не збачну, потай тривожить мене
Чи, докінчивши роботу, стою — непотрібний поденщи.
Взявши заплату свою, іншим турботам чужий?
Чи мені шкода труда, мовчазного супутника ночі,
Друга ясної Зорі, друга пенатів святих?

1830.

ЖАРТ.

Рум'яний критику, дотепнику пузатий,
Ти спів наш день-при-дні ладен на посміх брати
За сум та жалощі. А йди но, глянь сюди,
Попробуй, може б нас ти визволив з біди.
Чого ж ти хмуришся? Та ж геть до біса смуток,
Давай веселошів, та жартів нам і шуток?
Дивись: он-б хаток сіріє ряд убогий,
А далі стелиться долини схил розлогий,
І хмари котяться, як смуги вовняні...
Де ж ниви радісні? Діброви де буйні?
Де річка? Сірий тин, та — щоб розважить око —
Два бідних деревця схилились кривобоко,
Та й то на першому ані листка нема,
А друге тільки й жде, аж надлетить зима,
Щоб листя, змочене водою крижаною,
Немов брудне сміття розсипать під собою.
Та й годі. Пса нема живого на дворі.
Он, правда, мужичок та баби дві старі.
Без шапки він; несе в труні своє дитятко
І кличе здалека ледаче попелятко,
Щоб батька привело, бо треба ж поховать:
Мерщій, робота є, нема коли чекать!

1830.

М. Рильський.

ЕЛЕГІЯ.

Безумних літ веселощі свавільні
Тяжкі мені, як темний чад похмільний.
Та як вино — печаль моя стара
Що старшає, то сили набира.
Мій шлях сумний. Віщує труд і горе
Прийдешности розбурханої море.
Але не хочу, друзі, умирать;
Я хочу жить, щоб мислити й страждать,
І відаю, у дні турботи й лиха
Життя мені скрашатиме утіха:
Не раз іще, у радості й сльозах,
Гармонію ловитиму в піснях,
І — мариться — смутне моє смеркання
Любов осяє усміхом прощання.

1830.

М. Рильський.

ПОЕТОВІ.

(Сонет)

Поете! не зважай на ласку, дар народний:
Похвал і захвату мине хвилевий шум,
Почуєш блазня суд і сміх юрби холодний;
Тож будь твердий: гамуй і радощі, і сум.

Ти — цар: лишайся сам. Крім вольного, ні жодний
Тебе не звабить шлях, не зрадить вольний ум,
Удосконалюй плід глибоких любих дум,
І нагород не жди за подвиг благородний.

Вони в самім тобі. Ти сам свій вищий суд;
Ти найсуворіше оціниш власний труд.
Чи ти вдоволений ним, майстре вибагливий?

Вдоволений? Так хай юрба його ганьбить,
На віттар хай плює, де твій огонь горить,
І, як пустун, хита триніг твій святоблिवий.

1830.

М. Драй-Хмара.

СОНЕТ.

Scorn not the sonnet critic.
Wordsworth.

Суворий Дант не зневажав сонета,
Петрарка в нім кохання виливав,
Красу його любив творець Макбета,
Про сум гіркий Камоенс ним співав.

І в наші дні втішає він поета:
Вордсворт його за речника обрав,
Як для природи красної тенета
Облудних і нікчемних рве забав.

У горами лямованій Тавріді
В його рядки, суворіші від міді,
Співець Литви чуття свої вкладав.

У нас іще його не знали діви,
Коли для нього Дельвіг забував
Гексаметра усвячені мотиви.

1830.

М. Рильський.

Про дальню мріючи отчину,
Ти залишала край чужий;
Я пам'ятаю цю годину,
І плач, і стогін мій смутний.
Мої похолоділи руки
Тебе боялись випускати;
Боління тужного розлуки
Мій зойк благав не припинять.

Та від гіркого цілування
Ти одвела уста свої;
Із краю хмурого вигнання
Ти в інші кликала краї.
Ти говорила—в день стрівання
Під небом вічно-голубим,
В гаю оливнім, цілування
Ми зіллєм в захваті новім.

Та там, де пишні небозводи
Блищать, синіючи кругом,
Де коло скель дринають води,
Заснула ти останнім сном.
Твоя краса, твої страждання,
Все зникло в урні гробовій—
Зник і цілунок обіщання...
Та жду його: він буде мій...

1830.

М. Драй-Хмара.

Жив на світі лицар бідний,
Завжди простий і сумний,
Виглядом хмурний і блідний,
Але духом запальний.

Приворожений марою,
Взятий мрією в полон,
Він позбавився спокою,
Загубив назавжди сон.

Вчувши в грудях дивні сили,
Він душею спопелів
І з жінками до могили
Слова мовить не хотів.

Замість хустки чоток нитку
Він на шию нав'язав,
І з лиця крицеву сітку
Ні для кого не здіймав.

Повний чистою любов'ю,
В молитовній самоті,
А. М. Д. своєю кров'ю
Він накреслив на щиті.

І в пустелях Палестини
В час, коли між скель стрімких
Мчались дико паладини,
Дам взиваючи своїх,

Lumen coelum, Sancta Rosa!
Він гукав крізь лють і гнів,
І як грім його погроза
Побивала ворогів.

Повернувшись в край свій дальній
Сам він жив між темних стін,
Все безмовний, все печальний,
Мов безумець, згинув він.

1830.

В. Мисик.

БІСИ.

Хмари мчаться, хмари линуть;
Місяць, в хмарах снуючись,
Тьмяно світить в хуртовину;
Мутно в небі, мутно скрізь.
Їду, їду в чистім полі:
Тільки дзвоник дзінь-дзінь-дзінь...
Страшно, страшно мимоволі
У полях під дню крутінь!

Поганяй!.. «Вже сил немає:
«Коням, пане, не пройти;
«Буря очі забиває,
«Вже й слідів нам не знайти.
«Вже ні стежки, ні доріжки;
«Збились ми у тьмі густій.
«Видно бісові на смішки
«Ми попалися, як стій.

«Глянь — де він плює і грає
«І простує навманя;
«Ось — тепер у яр штовхає
«Здичавілого коня.
«Там примарною верствою
«Він повстав мені в снігу,
«Блиснув іскрою малою
«І сховався у пургу».

Хмари мчаться, хмари линуць;
Місяць, в хмарах снуючись,
Тьмяно світить в хуртовину;
Мутно в небі, мутно скрізь.
Сил немає вже кружляти;
Дзвоник дзенькнув раз і змовк;
Коні стали... — Що там знати? —
«Невідомо: пень, чи вовк».

Буря зліє, буря плаче;
Коні чуйнії хроплять;
Онде він оподаль скаче;
Тільки очі в млі горять;
Коні знову вдаль помчались;
Знову дзвоник дзінь-дзінь-дзінь...
Бачу: привиди зібрались
У полях під цю крутінь.

Одворотні, перебіжні
В білій грі височини
Закружляли біси різні,
Наче листя восени...
Скільки їх! Куди тікають?
Чом ячать, ридають чом?
«Чи домовика ховають,
Чи одружують відьом?»

Хмари мчаться, хмари линуць;
Місяць, в хмарах снуючись,
Тьмяно світить в хуртовину;
Мутно в небі, мутно скрізь.
Линуть біси, мчаться тиском
У безмежній вишині,
Зойком жалібним і виском
Серце краючи мені...

1830.

В. Мисик.

ЛУНА.

Чи вноє звір в бору глухім,
Чи ріг зичить, гуркоче грім,
Співа дівча в саду густім —
На кожен раз
В повітрі родиш мовчазнім
Ти відгук враз.

Ти чуєш гуркоти громів,
І хвилі рев і бурі спів,
І поклик сільських пастухів
Й вітаєш їх;
Тобі ж луни нема... Співців
То доля всіх.

1831.

М. Чернявський.

Чого в дрімотний мій
тоді не входить ум.

Державін.

ОСІНЬ.

(Уривок).

I.

Вже жовтень надійшов — і гай уже стрясає
Із потемнілих віт рідкий покров листків,
Дихнуло холодом — дорога промерзає —
Ще струмень за млином ясний не одзвенів,
А на ставу вже лід; сусіда поспішає
У ловах гомінких полахати зайців,
Терпить озимина від примх мисливських знову,
І будять гончаки задуману діброву.

II.

Тепер моя пора: не радий я весні;
Відлига, сморід, бруд — і я весною хворий;
Неспокій гонить кров, в'ялять думки чудні.
Зима чарує більш мої спокійні зорні.
Як сані легко мчать і радісно мені
Летіти з милою у місячні простори,
Коли під сободем уся вона пащить
І, руку стиснувши, схиляється й тремтить.

III.

Як весело підбити залізом гострим ноги
І мчати дзеркалом річним на полозках!
А свято зимове — гостинности тривоги?..

Та треба й відпочить; півроку — у снігах,
Набридне врешті це і мешканцю барлоги,
Ведмедю сонному. — І нудно ж у санках
Кататися щодня з Армідами стрункими
Та скніти в запічку, поки на дворі — зими.

IV.

Ох, літо золоте! тебе любив би я,
Коли б не спека й пил, не комарі та мухи,
Позбавлюючи нас тонких приваб життя,
Ти мучиш; як полям, нам важко від посухи;
Хоч би у холодку знайти десь забуття.
І жалко нам зими, півсонним від задухи, —
Тоді вино й млинці вслявляли їй відхід,
Тепер на поминках — морозиво і лід.

V.

Час пізній осені хто тільки не картає,
Та я признаюся вам, читачі мої:
Німа її краса, що тихо визирає
Занедбаним дитям між рідної сім'ї,
Приваблює мене і я скажу — немає
За цілий рік пори, щоб так любив її.
Багато доброго, коханець без гонору,
Умів я розпізнати з її німого зору.

VI.

Як з'ясувати вам? Я звик її любить,
Як інколи і ви сухітницю вродливу
Мабуть кохаєте. — До неї смерть спішить,
Нещасна хилиться без нарікання й гніву,
Привітна посмішка уста її живить,
Безодні чорної вона не чує співу,
Ще грають на лиці багрянцями вогні,
Сьогодні ще жива вона, а завтра — ні.

VII.

Засмучена пора! Очей причарування!
З прощальної краси усюди б я радів —

.Люблю я пишвої природи пов'ядання,
Багрець і золото замислених лісів —
Шум вітру в деревах і свіжий подих зрання,
І хвилі млистої у небеса наплив,
І зрідка промені — і в перший раз морози,
І сивої зими далекі ще погрози.

VIII.

Отак щоосени я розцвітаю знов,
І холод наш мене бадьорить і зміцняє
Щоденні навички знов збуджують любов:
Чи голод надійде, чи сон ясний злітає;
І легко й радісно у серці грає кров,
Бажання збуджено і молодість буває.
Я сповнений життя — такий мій організм
(Даруйте ви мені цей зайвий прозаїзм).

IX.

Ведуть мені коня, і у роздоллі чистім
Він вершника несе, протоптуючи слід,
Під копитом його дзвінким і променистим
Дзвенить промерзлий діл і тріскається лід —
Та скоро гасне день — і сяєвом огнистим
Палає коминок — то на хвилину зблід,
То розгорається — я перед ним читаю
Чи давні задуми в душі своїй плекаю.

X.

І забуваю світ, — і от в самотині
Мене вколисує уяви чар глибокий,
І знову будиться поезія в мені:
На душу наплива ліричних хвиль неспокій,
Вона тремтить, звучить і хоче, мов у сні,
Нарешті вилитись у прояв слів широкий,
І тут до мене йде гостей незримий рій,
Знайомі постаті, солодкий витвір мрій.

XI.

. . . . .

ХІІ.

І думи збуджені хвилюються без краю,
І рими їм легкі торують добру путь,
Перо уже в руці, рука папір шукає,
Хвилинка — і рядки свавільно потечуть.
В затоці неживій так корабель дримає,
І от матроси враз збігаються, повзуть,
Мерщій угору, вниз — розпущено вітрила
І велетень пливе й спинить його не сила.

ХІІІ.

Пливе. Куди ж пливти?..

. . . . .

1833.

Ш. Филипович.

Знов я відвідав
Той закуток землі, де перебув
Вигнанцем я два роки непомітні —
Вже десять літ минуло — і багато
Змінилося для мене у житті,
І сам, законові тому підвладний,
Змінився я, — але відразу тут
Мене минуле міцно вповиває,
І бачиться: учора я блукав
У цих гаях.

Он той домочок скромний,
Де з нянькою убогою я жив!
Уже нема старої — за стіною
Ані ходи важкої не почую,
Ані дозору пильного її.

Он пагорок лісистий, де звичайно
Сидів я нерухомо — і дививсь
На озеро — сумні згадки збудивши
Про інші береги, про інші хвили...
Поміж ланів і пасовиськ зелених
Воно синіє, чисте та широке:
Через його невідомі води
Пливе рибалка, тягне за собою
Свій бідний невід. Бовваніють села
На берегах похилих — а за ними
Вітряк кривий — уже насилу крила
За вітром повертає... —

На межі

Прадавньої дідици, звідки шлях
Здіймається угору і дощам
Завжди поритий, три сосни стоять —
Одна з них подаль — а дві інші вкупі, —
Коли, не раз було, я їхав верхи,
При місяці простуючи додому,
Знайомим шумом шелест верховин
Мене вітав. І знов на ту дорогу
Я виїхав і враз перед собою
Побачив їх. Вони й тепер такі ж,
Такий же самий чує ухо шелест,
Та біля їх старезного коріння
(Там де було пусте та голе місце)
Тепер гайок розрісся молодий
Сім'я зелена; і кущі, мов діти,
Під їх намет зійшлись. А віддалік
Стоїть один похмурий їх товариш
Самотником старим, і як раніш
Навколо нього пустка.

Здравствуй, плем'я,
Мені незнане, молоде! Не я
Тебе побачу у міцному віці,
Коли переростеш моїх знайомих,
І голову заслониш їх стару
Від подорожніх. — Та нехай мій внук
Почує ваш привітний шум, коли,
Вертаючись із дружнього бенкету,
З веселими і любими думками
Пройде повз вас у темряві північній
І спогада про мене.

1835.

П. Філіпович.

ХМАРА.

Остання хмара по бурі розбитій!
Одна ти несешся на ясній блакиті,
Одна ти наводиш зажурливу тінь,
Одна в день вірадний смутиш далечінь.

Ти небо недавно кругом облягала,
І блискавка грізно тебе вповивала;
І ти промовляла громами й огнем
І землю зрадливу поїла дощем.

Та годі, сховайся! Пора поминула,
Земля освіжилась і буря умкнула,
І, лащачи листя і зело дрібне,
З небес тебе вітер у безвідь жене.

1835.

М. Чернявський.

Exegi monumentum.

Я пам'ятник собі воздвиг нерукотворний,
Тропа на вік-віків до нього пролягла;
Александрійський стовп, у славі неборний,
Йому не досягне чола.

Ні, весь я не умру, я в лірі жити буду,
Від праху утече нетлінний заповіт, —
І славу матиму, допоки серед люду
Лишиться хоч один піт.

За мене відголос пройде в Русі великій,
І нарече мене всяк суцїй в нїй язик:
І гордий внук слов'ян, і фїн, і нині дикий
Тунгус, і друг степів калмик.

І довго буду я тим дорогий народу,
Що добрість у серцях піснями викликав,
Що в мій жорстокїй час прославив я свободу
І за провинних обставав.

Виконуй божеське, о, музо, повеління,
Огуди не страшись, вінця не вимагай,
Спокійна завжди будь на кривди й на хваління
І дурня впертого минай.

1836.

М. Рильський.

П О Е М И

ЦИГАНИ.

Цигани юрбами в степах
По Басарабії кочують.
Тепер вони на берегах
У шатрах подраних ночують.
Весела там, як вольний спів,
Ночівля їх під небесами.
Поміж колесами возів,
Напівзапнутих килимами,
Горить огонь; сім'я кругом
Вечерю варить; в чистім полі
Пасуться коні; за шатром
Приручений ведмідь на волі.
Як оживили степ оцей
Турботи лагідні сімей,
Що рушать завтра в похід ранній,
Пісні жінок, і крик дітей,
І дзвін ковадла на смерканні!
Та ось, на табор кочовий
Спускається нічне мовчання,
І чути в тиші степовій
Лиш гавк собак та коней ржання.
Кругом погашено огні,
І всюди спокій; місяць сяє
З небесної височині
І тихий табор осяває.
В однім наметі дід не спить;
Він перед вугіллям сидить,
Де жевріє ще жар червоний,

І пильно на поля зорить
І на туманні оболоні.
Його ще молода дочка
Пішла десь погулять у полі.
Вона вже звикнула до волі,
Вона надійде: дід чека...
Вже ніч, вже скоро й місяць кине
Хмарок далеких тінь легку,—
А дівчини нема, і стигне
Убога страва в казанку.

Та ось вона. За нею слідом
Іде юнак через поля;
Він зовсім незнайомий з дідом.
«Татусю, — дівчина мовля, —
Зі мною гість: його я в скруті
Аж за могилою знайшла
І в табор наніч привела.
З циганами він хоче бути;
Він гнаний, але без провин,
То ж хай мені за мужа буде.
Ім'я йому — Алеко; він
Ладен іти за мною всюди».

Д і д.

Ну що ж? До ранньої зорі
Лишайся в нашому шатрі,
А то побудь у нашім колі
Ще й довше, — скільки схочеш ти:
Гостина — наш звичай святий.
Будь наш, корися нашій долі,
Звикай до бідности і волі;
А завтра вдосвіта вставай —
І заскрипить гарба весела...
Та з ремества щось вибирай:
Залізо куй, пісень співай,
Або обходь з ведмедем села.

А леко.

Я залишусь.

Земфіра.

Він буде мій:

Ми не розлучимось ніколи.
Та пізно... місяць молодий
Зайшов, поля в імлі густій,
І сон береться мимоволі...

Світає. Дід тихенько бродить
Круг мовчазливого шатра.
«Вставай, Земфіро, сонце сходить;
Прокинься, гостю мій, пора!
Лишайте, діти, ніжне ложе».
І виспала вся юрба;
Намети знято, й зараз, може,
В дорогу вирушить гарба.
Знялося гучно все — хіба
Хто спинить валку у долині?
Малечу віслюки на спині
В перекидних кошах несуть,
Батьки й брати, жінки вродливі,
Старе й мале услід ідуть.
Крик, галас, шум, циганські співи,
Ведмежий рев, і ланцюгів
Таке невстрійливе бряжчання,
Лахміття розкіш зазирна,
Дітей смаглявих голизна,
Собак голодних завивання,
Сопілки гра, і скрип возів, —
Все вбоге, дике, все безладне,
Та все таке живе й принадне,
Таке чуже для гультаїв,
Для нашого життя гнилого,
Як спів невольницький, нудного.

Юнак, сумуючи, зорив
Спустилу польову рівнину,
І смутку потайну причину
Собі він вияснить не смів.
Із ним Земфіра чорноока,

І воля, і блакить висока,
І сонце весело над ним
Південною красою сяє, —
Чому ж так серце завмирає
В турботі й смутку неяснім?

Пташка божая не знає
Ні турботи, ні труда,
І старанно не звиває
Довговічного гнізда.
Під листком вона ночує,
Сонце ясне вплива —
Пташка божий глас зачує,
Стрепенеться і співа.
Так весна, краса природи,
Так і літо промине, —
І тумани, і негоди
Осінь пізня нажене:
Людам тоскно, людям горе,
Але пташка восени
За широке синє море
Відлітає до весни.

Неначе пташка безтурботна,
Вигнанець наш, душа самотна,
Гнізда надійного не знав
І ні до чого не звивав,
Бо скрізь була йому дорога,
Ночівля скрізь йому була;
Свій день і всі свої діла
Він оддавав на волю бога,
І нависна життя тривога
Його збентежить не могла.
Лиш інколи манила слави
Далека зірка чарівна,
Розкоші пишні, і забави
Ввижалися немов мана;
Над молодою головою
І грім часами гуркотав,
Та він байдуже під грозою

І в найясніший день дримав,
Не знавши, що всьому рушій
Сліпої долі владна сила;
Та, боже, як жага горіла
В його покірливій душі!
Як пристрасті палкі кипіли
І серце розривали вкрай!
Давно, надовго посмирніли?
Вони прокинуться: чекай.

Земфіра.

Скажи, мій друже, ти жалкуєш
За тим, що кинуто навек?

Алеко.

Що ж кинув я?

Земфіра.

Ти сам зміркуєш:
Людей, міста — до них ти звик...

Алеко.

О, ні, не звик! Коли б ти знала,
Коли б собі ти уявляла
Тяжку неволю міст нудних!
Там люди збились в кам'яницях,
Не бачать, як встає зірниця,
Не чують пахів лугових,
Бояться думати й кохати,
Продайні душі крамарів,
І тільки вміють плазувати,
Просити срібла й ланцюгів.
Що кинув я? Жінок зрадливих,
Шалені утиски юрби,
Вироки неуків чванливих,
Тріумф неслави і ганьби.

Земфіра.

Але там є двірці, палати,
Там пишнobarвні килими,
Бенкети там під гук сурми
І дорогі паняньські шати!

Алеко.

Що шум веселощів міських,
Коли в людей любов нечиста?
Панянки ж... Краща ти за них
І без убраннів дорогих,
І без перлового намиста!
О, не міняйся ні на мить!
А я... Одне моє бажання —
З тобою, друже, поділих
Любов, дозвілля і вигнання.

Дід.

Ти любиш нас, хоч і зростав
Серед багатого народу,
Та трудно полюбить свободу
Тому, хто пестошів зазнав.
Я чув одне оповідання:
В степи ці цар колись заслав
Житця полудня на вигнання.
(Забув, а довго пам'ятав
Його чудне найменування).
Старий він був, та юний жар
Зберігся у душі щотливій,
Пісень він мав чудесний дар,
А голос — як вода, шумливий.
І полюбили його там,
На диких берегах Дунаю,
І дивувалися пісням,
І ніжним, і сумним без краю.
Нічого він робить не вмів,
Плохий і кволий був, як діти,
І хтось з людей йому ловив

І звірину, і рибу в сіті;
Як льодом бралася ріка
І снігові вітри буяли, —
Пухнати́м хутром укривали
Вони святого старика.
Та край наш був йому немилый,
Життя було тісне, нудне,
І він ходив блідий, змарнілий,
Казав: гнівливий бог мене
Карає за тяжку провину,
Чекав на визволення днину
І все нещасний нудьгував,
Блукав, мов тінь, понад Дунаєм
Та ревні сльози проливав,
Сумуючи за рідним краєм.
І заповів, — як пам'ятаєм,
Щоб на полудне занесли
Його болючі, тужні кості,
І по сконанні в цій землі
Чужі, непримиренні гості.

А леко.

Так ось талан твоїх синів,
О, Риме! ось твоя держава!
Співаче любощів, богів,
Скажи мені: що значить слава?
Могильний гук, похвал дари,
Віків потомних звук бігучий,
Чи ці перекази тягучі
Старого цигана в шатрі?

Прошло два роки. Мирно бродить
Циган ватага мандрівна
І скрізь, як і раніш, знаходить
Гостинний захисток вона.
Освіти занедбавши пута,
Алеко волю полюбив,
І вже ні жалощі, ні скрута
Йому не затемняють днів.

Сім'я та сама, й він незмінний;
Забувши скоро світ злочинний,
Він до циганських шатрів звик;
І ширістю душа взялася:
Він любить лінощів заласся
І бідний, хоч гучний язк.
Ведмідь, що втік з борів розлогих,
Кудлатий гість його шатра,
По селах десь серед дороги,
Коло молдавського двора,
Перед юрбою сторожкою,
Танцює важко і реве,
І ланцюги набридлі рве.
Спираючись на кий рукою,
У бубон мляво б'є старий,
Алеко з співом звіра водить,
Земфіра глядачів обходить,
Збираючи сільські дари.
Настане ніч, і вся родина
Вечерю варить із пшона:
Дідусь заснув: прийшла година...
В наметі тиша мовчазна.

Весною дід на сонці гріє
Старечу, ледве теплу кров.
Біля коліски про любов
Співа Земфіра. Муж шаліє.

Земфіра.

Бий мене, риж мене,
Мужу злий і старий:
Я тебе не боюсь,
Мені ніж не страшний.

Ти огидний мені,
Осоружний мені,
Юнака я люблю,
Моє серце — в огні.

А ле ко.

Я співу не люблю такого:
Щось дике у піснях твоїх.

З е м ф і р а.

Не любиш? Що мені до того!
Для себе я співаю їх.

Бий мене, риж мене —
Я не кину свого;
Мужу злий і старий,
Не узнаєш його.

Він — як свіжа весна,
Він — як літо жаркий;
Як він любить мене,
Молодий і стрункий!

Як пестила його
Я у тиші нічній!
Як сміялись тоді
Ми твоїй сивині!

А ле ко.

Я задоволений, хоч дуже...

З е м ф і р а.

Так пісня невтямки моя?

А ле ко.

Земфіро!..

З е м ф і р а.

Гніваєшся, друже? —
Про тебе це співала я.
(Виходить і співає «Бий мене» і т. ін.)

Дід.

Пригадую: цю пісню жваву
За наших складено часів;
Усім на втіху і забаву
Лунає між людей цей спів.
Кочуючи в степах Кагула,
Її зимою уночі
Моя співала Маріула,
Біля колиски сидячи.
Усе минуло, все позаду,
І темно в пам'яті моїй,
Та пісня про жіночу зраду
Засіла глибоко у ній.

Все тихо; ніч; а там, далеко,
І зорі, й місяць, і блакить.
Старого розбудила вмить
Дочка: «Дивись, який Алеко!
Ридає він крізь сон страшний
І стогне, наче навісний».

Дід.

Лиши його, хай спить до рання.
Є в москалів повістування:
Вночі, якраз об цій порі,
У сп'ячих забива дихання
Нечистий дух; лиш до зорі
Він пробуватиме в шатрі.

Земфіра.

Татусю, шепче він: «Земфіра!»

Дід.

Тебе шукає він у сні:
Любов його палка і щира.

Земфіра.

Вона набридла вже мені,
І серце волі знов бажає.
Ось я... Ви чуєте, чи ні? —
Ім'я він інше вимовляє.

Дід.

Чне?

Земфіра.

Ці стогони страшні!
А скрегіт цей, тужіння ревне!
Я розбуджу його.

Дід.

Даремне:
Домовика не треба гнать;
Одійде й сам.

Земфіра.

Він повернувся,
Підвівся, кличе — вже прочнувся.
Я підійду. — Лягайте спать.

Алеко.

Де ти була?

Земфіра.

З отцем сиділа.
Нечистий дух тебе терзав,
У сні душа твоя терпіла
Мучення. Ти мене лякав:
Ти сонний скреготав зубами,
Гукав мене.

А ле ко.

Тебе у сні
Я бачив. Снилось, що між нами...
Я бачив привиди страшні.

З ем фі ра.

Не вір лукавим сонним марам.

А ле ко.

Тепер уже не вірю їм,
Не вірю снам, жіночим чарам
І навіть впевненням твоїм.

Д і д.

Чого, юначе навісний,
Чого зідхаєш повсякчасно?
Тут люди вольні, в небі ясно,
Краса жінок — як цвіт весни.
Не плач — нудьга тебе погубить.

А ле ко.

Мене Земфіра вже не любить.

Д і д.

Та ні — ти журишся дарма:
Вона ж іще дитина, сину;
Ти любиш трудно, до загину,
Жіноче серце — жартома.
Поглянь на небо: вольний зроду,
Гуляє місяць мандрівний;
Однаково усю природу
Він опромінює, ясний.
Ось він до хмарки помандрує,
Осяє пишно так, а сам
Уже до другої прямує,
Та довго не пробуде й там.

Хто в небі місце йому вкаже,
Примовивши: отам спинись!
Хто юній дівчині накаже:
Люби одне, не відмінись!
Не плач же!..

А л е к о.

Як вона кохала!
Як ніжно, спершись на плече,
В пустельній темряві ночей
Вона пестила й цілувала!
Дитина радісно-ясна,
Як часто любим щебетанням,
Чи ласкою, чи милуванням
Мою задумливість вона
Одразу розігнать уміла!
І що ж? Земфіра навісна
Вже зрадила і розлюбила!

Д і д.

Послухай, ось я розкажу
Про власну долю, не чужу.
Давно, як берегам Дунаю
Ще не загрожував москаль
(Ти бачиш: я оповідаю,
Алеку, про стару печаль), —
Тоді боялись ми султана,
А правив Буджаком паша
З високих мурів Аккермана;
Я був юнак, моя душа
В той час так радісно кипіла,
І жодна в кучерях моїх
Ще волосинка не біліла.
Красунь багато молодих
Тоді було... та однією,
Як сондем, милувався я —
І от назвав її моєю.

Ах, швидко молодість моя
Ясним літавцем промайнула!

Пора ж кохання проминула
Ще швидше: год, один лиш год
Мене любила Маріула.

Колись, біля Кагульських вод,
Циганський табор ми спіткали;
Цигани ті, свої шатри
Нап'явши поблизу гори,
Дві ночі з нами ночували.
А потім згаснули огні,
І, кинувши дочку мені,
Пішла блукати Маріула.
Я мирно спав; зоря свінула;
Прокинувся — її нема!
Шукаю, кличу — та дарма!
Ми довго плакали й тужили
З Земфірою... Як жаль притих,
То стали всі мені немилі
Жінки; ніколи поміж них
Я не шукав собі дружини,
Свого дозвілля й самотини
Уже ні з ким я не ділив.

А леко.

Чому ж бо ти не поспішив
Вчинить над ними суд кривавий?
Чом хижакові та лукавій
Кінжала в серце не всадив?

Дід.

Навіщо? Молодість — як птиця.
Хто вольну втримає любов?
Усім чергою радість сниться,
І що було, не буде знов.

А леко.

Я не такий. О, ні! В змаганню
Я свого права не зречусь,
Або хоч помстою уп'юсь.

Ні, Ні! Щоб над морською хланню
Знайшов я ворога свого,
Я б не помилював його
І сонного: з гори ногою
У вир, з утіхою лихою,
Я б беззахисного турнув,
А прокид, наглий і жахливий,
Жорстоким сміхом дорікнув,
І гук од падання шумливий
Мені б смішний, солодкий був.

Молодий циган.

Один цілунок на прощання!

Земфіра.

Мій муж ревливий, злий — пускай!

Циган.

Один, один, моє кохання!

Земфіра.

Поки ще не прийшов, прощай!

Циган.

Чи ще побачимось до рання?

Земфіра.

Як зайде місяць золотий,
Зустрінемось біля могили...

Циган.

Підманиш і не прийдеш ти!

Земфіра.

Тікай — ось він! Прийду, мій милий.

Алеко спить. В його умі
Мара неясна виринає,
І він, прокинувшись у тьмі,
Ревниво руку простягає, —
Але рука його німа
Холодну ковдру обіймає;
Під нею подруги нема...
Підвівся, тремтячи, і слуха...
Як тихо скрізь! Ніде ні духа.
Мороз і жар по ньому йде;
Встає він, із шатра виходить,
Страшний, навколо воза бродить,
Ніщо не шамотить ніде:
Густі тумани місяць скрили,
І ледве мерехтять зірки;
Прослідок по росі значкий
Веде далеко — до могили:
І нетерпливо він іде,
Куди зловісний слід веде.

Он там могила край дороги
Здала біліє перед ним;
Слабішають щодалі ноги;
Горить передчуттям лихим
Душа; тремтять уста, коліна...
Іде.. і раптом... сон тяжкий?
Близькі дві тіні... Ще хвилина —
І чути шепіт боязкий
Коло неславної могили.

Перший голос.

Пора!..

Другий голос.

Чекай!

Перший голос.

Пора, мій милий.

Другий голос.

Ні, ні! Дождітьсь дня, стривай.

Перший голос.

Вже час.

Другий голос.

Як боязко ти любиш!
Хвилину!

Перший голос.

Ти мене погубиш.

Другий голос.

Хвилину!

Земфіра.

А як муж, бува,
Прокинеться...

Алеко.

Прокинувсь я.
Куди, куди ви поспішили?
Вам добре й тут, коло могили.

Земфіра.

Тікай, мій друже!

Алеко.

Ні, зажди!
Куди ти, красню молодий?
Лежи!

(Всаджує йому ножа).

Земфіра.

Алеку!

Циган.

Умираю!

Земфіра.

Алеку, ти уб'єш його!
Увесь оббризканий ти кров'ю —
Поглянь!

Алеко.

Жалієш ти? Кого?
Тепер диши його любов'ю...

Земфіра.

Не залякаєш — киньмо гру!
Я душогуба зневажаю,
Твої погрози проклинаю.

Алеко.

Умри ж!

(Убиває її).

Земфіра.

Кохаючи умру!

Світало. Сяв схід огнями.
З ножем, скривавлений, страшний,
Сидів Алеко за горбами,
Де був надгробок кам'яний.
Два трупи перед ним лежали,
І сам він був, як труп німий.
Цигани навкруги стояли,
Стурбовані і мовчазні,
А збоку яму вже копали,
Чергою йшли жінки сумні
І в очі мертвих цілували.

Біля дочки дідусь сидів,
Неначе мертвої глядів, —
Сидів і кам'янів з печали.
Забрали трупи, понесли,
І в надро вогкої землі
Обох коханців положили.
Алеко здалеку зорив
На все. А тільки їх зарпили,
Сипнувши пригорщу землі
Востаннє, — мовчки він схилився
І з гроба на траву звалився.

І, надійшовши, дід прорік:
«Ти — злий і гордий чоловік.
Законів ваших ми не знаєм,
Не знаєм крові і страхіть,
Ми не катуєм, не караєм, —
То ж нам з убійником не жить.
До дикої не звик ти домі:
Ти лиш для себе хочеш волі.
Усіх жахатиме твій глас:
Ми — боязкі і добрі люди,
Ти — смілий, злий, — покинь же нас!
Прости! Хай мир з тобою буде».

Сказав — і стало шумно всюди:
Здійнявся табор кочовий,
Страхіття кинувши в долині,
І зник у сині степовій.
А в згубнім полі, в самотині,
Укритий килимом старим,
Лишився віз — один одним.
Так іноді, перед зимою,
Уранці, млистою добою,
Коли здійсмається з полів
Табун спізнілих журавлів
І з криком в вирій подається, —
Один, розлучений з гуртом,
На місці сумно застається,
Раненим звіснувши крилом.
Настала ніч; на возі темнім

Ніхто багаття не розвів,
І під верхом його під'ємним
Ніхто до ранку не спочив.

ЕПЛОГ.

Надхнення всемогутні чари
Розвіяли тумани снів,
І оживляються примари
То світлих, то сумливих днів.
В країні, де чатують вежі,
І гук війни не замовкав,
Де вікові і владні межі
Москаль Стамбулові вказав,
Де наша виросла держава
І відшуміла збройна слава, —
Я зустрівав серед степів,
Де здавна табори ставали,
Циган, що мирно мандрували,
Святої вольности синів.

За їх убогими возами
Не раз і я колись бродив,
І страву їх звичайну їв,
І засинав перед огнями;
В повільних мандрах полюбляв
Я спів їх радісний і чулий
І довго, довго Маріули
Імення ніжне повторяв.

Та злагоди нема й між вами,
Природи дикої сини:
І в шатра подрані — часами
Вриваються шалені сні.
І кочовища не врятують
Від долі згубної — дарма! —
І всюди пристрасті панують,
І захисту від них нема.

1823—1824.

М. Драй-Хмара.

МІДНИЙ ВЕРШНИК.

Петербурзька повість.

ПЕРЕДМОВА.

Пригода, описана в цій повісті, основою має собі дійсність. Подробиці повіді зазичено з тогочасних журналів. Цікаві можуть звіритись, заглянувши до відомостей, що подає В. І. Берх.

ВСТУП.

Де вод пустинних оболонь,
Стояв він; гордих дум огонь
Чоло світив. Поперед нього
Котилась річка. З вольних тонь
Плив човен, зладнаний убого.
Сусіди вогким берегам,
Хати чорніли тут і там,
Житло злиденного чухонця,
І ліс, незнаний парусам
В тумані схованого сонця,
Кругом шумів.

І думав він:
Тут зрине місто крізь тумани,
І швед, війни чванливий син,
Зустріне опір нездоланий.
Тут від природи нам дано
В Європу вирубать вікно¹,
При морі непохитно стати.
Тут пристань буде кораблям,

Що звідусіль везимуть крам,
І процвіте наш край багатий.

Сто літ пройшло, і диво з див,
Перлина у північнім краї,
З тяжких болот, з густих лісів
Високий город пишно сяє;
Там, де колись понурій фін,
Природи пасерб нещасливий,
Край берегів низьких один
Свій невід закидав дрантивий
У темні води,— подивись:
Шпилями в небо піднеслись
На велелюдному помості
Палаці й вежі; кораблі
Сюди з усіх кінців землі
Пливають, закликані у гості;
Нева вдяглася у граніт;
Мости над нею простяглися;
На островах її смелися
Сади в мережі темних віт,
І віку юного столиці
Стара вклонилася Москва,
Як нововінчаній цариці
Порфіроносна удова.

Люблю тебе, дитя Петрове,
Люблю твій гордий, строгий взір,
Неви одіння гранітове
І хвиль її державний шир,
Твоїх чавунних грат узор,
Ночей задумливих твоїх
Безсяйний блиск, туман прозорий,
Як я серед книжок німих
Пишу, читаю без лампади,
І вулиць видяться громади,
І око бачить звідусіль
Адміралтійський ясний шпиль,
І не пускавши м.я. нічної
На неба золоту твердінь,

Зоря, межуючи з другою,
Жене короткочасну тінь.
Люблю ясні простори зимні
По днях жорстоких сніговиць,
Серед Нєви санки нестримні,
Дівочих рожевіння лиць,
І танці, й шум, і барви строїв,
А в колі друзів молодих
Шиціння спінених напоїв
І пуншів племінь голубих.
Люблю на Марсовому полі
Вояцьку гру постерігать,
Коли комонна й піша рать
Хвилюється на виноколі,
Коли в шикованих полках
Корогви мають нездоланні,
Шапки виблискують мідяні,
Наскрізь прострелені в боях.
Люблю, столице пишнозбройна,
Фортечних мурів дим і грім,
Як півночі дариця гоїна
Дарує сина в царський дім,
Чи по тріумфові новім
Росія свято людне править,
Чи в море лави крижані
Нєва односить навесні
І животворне сонце славить².

Красуйся, городе Петрів,
Будь неоторний, як Росія.
Най стихне на віки віків
Тобі підборкана стихія,
Хай фінських вод злоба стара
В своїй замовкне ворожнечі,
І не стривожать марні речі
У сві довічному Петра!

Був час лихий, страшна пора...
Живі про неї спогаданья...
Про неї, друзі, розпочну

Для вас я це оповідання,
Правдиву повість жалібну.

ЧАСТИНА ПЕРША ³.

Над охмарнілим Петроградом
Шугала осінь листопадом.
В струнку ограду кам'яну
Буйні вергаючи навали,
Нева пручалась, як зо сну
В жорсткій постелі нездужалий.
Майдани морок оповив;
У вікна дощ сердито бив,
І вітер плакав за стіною.
Додому в пізній час нічний
Прийшов Євгеній молодий...
Ми знову нашому герою
Дамо наймення це. Воно
Лунає мило: з ним давно
Мої зріднилися писання.
Не треба нам його прозвання,
Хоч може у днедавній час
Воно по всім гриміло краї,
І Карамзін його для нас
В поданнях рідних воскрешає;
Але минувся гомін той,
І слава зникла. Мій герой
Живе в Коломні, десь там служить—
Ми на вельможних і не тужить
Ні по схороненій рідні,
Ні по забутій давнині.

Отож, вернувшись, Євгеній
Струснув шинель, роздягся, міг,
Та довго він заснуть не міг,
Думки утишити щоденні.
Об чім же думав він? Об тім,
Що вбогий, що трудом тяжким
Йому судилось добувати
І незалежну долю, й честь;
Що міг би бог йому додати

Ума і грошей,— в світі ж єсть
Нероби, гультяї щасливі,
На розум бідні та лінівї,
Яким живеться хоч куди!
Що служить він лише два годнї;
Звернувся далі до негоди,
Подумав, що в Неві води
Все прибуває, що дійшлося
Уже й мости підняти досі
І що Параші з тих причин
Днів зо два не побачить він.

Так мислилось. І стало сумно
Йому в ту ніч, і він бажав,
Щоб вітер вив не так безумно
І дощ у вікна калатав
Не так сердито...

Врешті очі
Йому склепилися. Проїшли
Години буряної ночі,
І день блідий встає з імлі...
Проклятий день!

Нева ревла
Всю ніч і рвалась проти бурі
У моря займища понурі,
Та на світанні знемогла...
Уранці вільний та цікавий
Збивався юрмами народ,
Любуючи на гнівні лави,
На шумовиння чорних вод.
Та вітри в море не пускали
Нетерпеливої Невї,
І хвилі буйні заливали
Потоком цінним остроги.
Дедалі буря скаженіла,
Нева зростала і кипіла,
В нестримний обернувшись вир,
І враз, немов дрящівний звір,
На город кинулась. Від неї
Усе побігло. Спорожнів

Довкола берег — шум валів
Підземні виповнив підвали,
До ґраток полились канали,
І сплив Петрополь, як Трітон,
Що оглядає свій затон.

Облога! Штурм! Вали ордою
У вікна тиснуться. Кермою
Човни з розгону б'ють шибки.
В покрові воднім рундуки,
Уламки стін, дахи, баляси,
Купецтва дбалого запаси,
Пожитки з голого житла,
Мости, що буря рознесла,
З могил розмитих домовини
Пливуть по улицях!

Бідар

Гнів божий зрить і жде покар.
Усе, і скарб і статок гине!
А де ж узять?

Покійний цар

Ще посідав тоді в Росії
У славі славної отчий трон.
Він вийшов смутен на балъкон
І мовив: «Божої стихії
Царям не подолати». Сів
І в думі, скорбними очима
Лихе видовище ловив.
Річками улиці буйними
В озера линули, що ними
Майдани розлились. Сумним
Здавались островом палати.
Він мовив — і по слову тім
Пливуть одважно рятувати
Серед бурхливих, темних вод
Його покірні генерали⁴
І страхом нелюдським опалий,
І лихом спітканий народ.

А на Петровому майдані,
Де височіє у тумані

Збудований недавно дім
І непорушно перед ним,
Достоту на живих похожі,
Стоять два леви на сторожі,—
У думи вдавшилися страшні,
На звірі, наче на коні,
Сидів блідий, згорнувши руки,
Євгеній. Не загину й муки
Боявся він. Він не зважав,
Що впр навколо бушував,
Йому доходячи по ноги,
Що дощ в лице його шмагав,
Що вітер навісний у нього
І шапку з голови зірвав.
У непорушному одчаї
Очей не зводив він своїх
З одного місця. Там бурхає
Юрба несита хвиль страшних,
Що повстають, як гори чорні,
Несуть там води необорні
Уламки... Боже, боже! Там —
Безумним видяться очам
Внизу, над самою водою —
Домочок з тихою вербою
Та тин убогий: там живуть
Вдова й дочка, його Параша,
Його зоря... Чи серце рвуть
Примарні сни? Чи й доля ваша,
І все життя — лиш сон пустий,
Німого неба насміх злий?

І він, мов чарами повитий,
Немов до мarmуру прибитий,
Зійти не може! Навкруги
Лиш води, спінені з жаги!
І повен гордого спокою
У непохитній вишині
Над роз'ярілою Невою
Стоїть з простертою рукою
Кумир на бронзовім коні.

ЧАСТИНА ДРУГА.

Аж от, наситившись гульбою,
З буяння дикого п'яна,
Нева вертається шумна,
З буйного тішачись розбою
І славу здобич за собою
Недбало кидаючи. Так
Ватага лютих розбишак,
Село опавши, ломить, ріже,
Крушить і рве; ревіння хиже,
Виття, насильство, грім проклять!..
І враз, на бистрі спавши коні,
Од невідкличної погоні
Додому вбійники спішать,
Поживу ронячи по полю.

Вода зійшла, і скрізь поволі
Одкрився брук. Жадний спізнать
І боячися знати долю,
Євгеній мій не біг — летів
До ще не втихлих берегів.
Та з перемоги охмілілі
Ще грали й пінилися хвилі,
Немов кипіла вся глибінь,
Ще піна їх поймала сива,
І дихала Нева бурхлива,
Як з бою повернувши кінь.
Євгеній глянув: бачить човен;
Тривоги і надії повен,
Він перевізника гукнув —
І перевізник через річку
Із ним за плату невеличку
Між води збурені майнув.

І довго з лютими валами
Боровся звичений гребець,
І зникнути між їх рядами
З необережними пливцями
Міг легко човен — та кінець
Тому прийшов.

Біжить Євгеній,
Знайомі вулиці мина
І дивиться. Яка страшна
Картина! Сили скрізь шалені
По всьому потопом пройшли.
Те скинули, а те змели;
Там похилилася хатина
Безсило набік; там руїна
Одна зосталася; мерці,
Немов подолані бойці,
Кругом лежать. В гіркім одчаї,
У тугу вдавшися німу,
Туди Євгеній поспішає,
Де уготовано йому
Щасливі чи недобрі вісті,
Як нерозкритого листа.
Уже й знайоме передмістя
Навколо його вироста,
Де дім... Та що це?

Він спинився,
Пройшов, вернувся, подивився,
Ще глянув... ще... і похолов.
Тут дім стояв; отут ішов
Тинок, а тут були ворота.
Їх знесло, бачиться. А дім?
І, повен чорної турботи,
Все ходить він на місці тім,
Про щось говорить із собою,—
І, в лоб ударивши рукою,
Зареготав.

Нічна імла
Тривожне місто повила,
Та довго мешканці не спали
І поміж себе міркували
Про день погаслий. Наче жар,
Із-за блідих з утоми хмар
Світанок блиснув у столиці,
Та не найшов уже й слідів
Біди тяжкої; багряниця
Уже покрила темне зло.

Все по-колишньому пішло.
Уже з байдужою душею
По пішоходах комашнею
Снували люди. Із нічних
Службовці закутків своїх
На працю йшли. Купець завзятий,
Віддавши вчора дань Нєві,
Принади розкладав нові
І марив з ближнього узяти
За збитки. Край поріччя знов
Човни гойдались.

Граф Хвостов,
Поет, обраний небесами,
Співав бозсмертними рядками
Про день, що карою пройшов.

А бідний, бідний мій Євгеній...
Шкода! Його знебулий ум
На ніведь муки незліченні
Розбили. Бунтівливий шум
Нєви та вітру оддавався
Йому в ушах. Од хмарних дум
Безоборонний, він тинявся,
Ясних не відавши годин.
Мпнувся тиждень, місяць,— він
Усе додому не вертався.
Його нескрашене житло
Найняв, як терміну дійшло,
Хазяїн бідному піїті.
Євгеній там і залишив
Добро своє. Його на світі
Забули. Він удень бродив,
А спав край річки; підживлявся
З черствих подаваних шматків.
Весь одяг на ньому зотлів
І геть подерся. Камінцями
Жбурляли в нього хлопчаки,
І підганяли батогами
Нетерпеливі візники,
Бо він ні місця, ні дороги

Не розбирав; тягар лихий
Давив його. Він був глухий
Од шуму вічної тривоги.
І жив нещасним він життям,
Чужий і людям, і звірам,
Ніщо — ні гість у цьому світі,
Ні привид мертвий...

Якось він
Заснув на пристані. По літі,
Вже йшло на осінь. З-поза стін
Вив дикий вітер. Зимний плин
Об сходи бився гранітові
І скаржився в жалобній мові,
Неначе при порозі люд,
Що марно жде на правий суд.
Бідак прочувсь. Було похмурно:
Дош капав, вітер скиглив журно,
І з ним у темряві нічний
Перекликався вартовий...
І все Євгеній пережите
Згадав виразно; він бродити
Пішов по вулицях лунких;
Спинився враз; в очах німих,
Що чудно бігали з нестями,
Майнув непереможний жах.
Він опинився під стовпами,
Нового дома. При дверях,
Достоту на живих похожі,
Стояли леви на сторожі,
І прямо в темній вишині
На грані брили кам'яної
Кумир з простертою рукою
Сидів на бронзовім коні⁵.
Здригнув Євгеній. Прояснились
Гадки жахливо. Він пізнав
І місце, де потоп шугав,
Де роз'ярілі води бились,
І тих левів, і той майдан,
І вершника, що крізь туман
Підносив голову мідяну,

Що владним помахом руки
Узкрай приморської луки
Воздвиг столицю нездоланну...
Страшний він в наокружній млі!
Яка могутність на чолі!
Яка залізна міць долоні!
А що в коні за дивний пал!
Куди ж зірвався ти учвал
І де ти станеш, гордий коню?
О, можний владарю віків!
Чи ти над прірвою глухою
Не так залізною рукою
Росію ставма підхопив?

Округ підвіжжя кам'яного
Шаленець обійшов блідий
І глянув, дикий та німий,
На лик державного півбога.
Забракло віддиху. Чоло
До ґрат холодних прилягло,
Заслались очі темнотою,
Огонь у серці запалав,
Скипіла кров. Він хмуρο став
Перед подобою грізною
З заціпенілим кулаком
І, мов улеглий силі чорній,
«А, будівниче чудотворний!»—
Шепнув, забувши все кругом.
«От я тобі!..» і враз бігом
Метнувся відтіль. Йому здалося,
Немов би цар одкрив уста
І тихо-тихо поверта
Лице, що гнівом зайнялося...
І він у безлюді нічнім
Біжить і чує, як за ним —
Неначе грому грюкотання —
Тяжке видзвонює скакання
По чорнім брукові лункім.
І в місячній заграві блідній,
Простерши руку в вишині,

Погрозно рине Вершник Мідний
На громоносному коні;
І цілу ніч безумець бідний
Куди стопи свої звертав,
За ним усюди Вершник Мідний
В тяжкому тупоті скакав.

Відтоді, як йому бувати
В місцях доводилося тих,
Міг кожен по йому пізнати
Тривогу. До грудей своїх
Поквапно притискав він руку,
Немов утишуючи муку,
Подерту шапочку скидав
І погляду не підіймав
Ніколи.

Єсть на узбережжі
Маленький острів. Рибаків,
Коли додому не з руки,
Там сушать іноді мережі
Та їсти варять. Часом там,
Буденним зморений життям,
Відпочива канцеляриста.
Нема там жадного зела.
Неначе жартом, повідь греста
Туди домочок занесла
Старий і трухлий. Над водою
Чорнів він, мов якесь кубло.
Його минулою весною
Забрали відти. Не було
Нікого там. Лиш край порога
Безумця знайдено мого,
І схоłodнілий труп його
Поховано заради бога.

К А З К И

КАЗКА ПРО ЦАРЯ САЛТАНА, ПРО СИНА ЙОГО СЛАВЕТНОГО І МОГУТНЬОГО ЛИЦАРЯ КНЯЗЯ ГВІДОНА САЛТАНОВИЧА І ПРО КРАСНУ ЦАРІВНУ ЛЕБІДЬ.

Три сестриці край вікна
Пряли пізно, і одна
Сестрам так своїм сказала:
«Щоб царицею я стала,
То сама на весь би світ
Наварила я обід».
«А щоб я була цариця—
Друга каже так сестриця—
То на весь би світ одна
Я наткала полотна».
Третя каже: «ой, дівчата,
Цар нехай мене посвата,
Та й царенка хай чека
Він, на славу юнака».

Ледве мовила,—ой, лихо!
Рипнув хтось дверима стиха,
І в світлицю входить цар,
Краю того володар.
Він за тиним кожне слово
Чув з дівочої розмови.
Мать на славу юнака,—
Річ хороша то яка!
«Здрастуй, красная дівце,—
Каже цар,—та будь цариця,

І щоб син нам, молодець,
Був на вересня кінець.
Ви ж, сестрички-голуб'ята,
Залишайте вашу хату,
Ідьте ви до мене в дім,
Дам роботу вам. Ходім!
Старша будь за кухариху,
Середульша—за ткачиху».
Через сіни, через плац
Поспішають всі в палац.
Цар із шлюбом не барився,
Зараз він і одружився,
І з царицею, як слід,
Сіли за гучний обід.
Згодом із гостей почесні
В ліжку дорогім, чудеснім
Клали спати молодих
І не входили до них.
В куховарні кухариха,
При варстаті там ткачиха,
Кожна заздрить: «чом не я?
Краща чим сестра моя?»
А царева молодиця
Обіщала й не бариться,—
З сином буде вже вона.

В ті часи була війна.
Попрошавшись на дорогу,
В стремено цар ставив ногу
І казав жоні з сідла,
Обережна щоб була.
Поки з ворогом він б'ється,
Поки кров ворожа млеться,
Вже знаходиться і син,
Дав господь його з аршин.
І цариця над дитятком,
Мов орлиця над орлятком...
Шле вона гінцем листа,
З сином батька привіта.
А ткачиха, кухариха

Й свашка баба Бабариха,—
Їм потрібна вість не ця:
Перейнявши посланця,
Шлють вони гінця нового
І дають листа такого:
«Маєш, царю, юнака!
Не то син, не то дочка;
Мишенятко, жабенятко,
Невідомеє звірятко».

Як дійшла ж то звістка та,
Прочитав як цар листа,
В гніві став химерувати,
Хтів гінця на смерть скарати,
Та, пом'якшавши в той раз,
Одписав такий наказ:
«Почекати, поки буду
Для законного я суду».

Той наказ везе гінець,
Ось дорозі і кінець,
А ткачиха, кухариха
Й свашка баба Бабариха
Знову діють заодно:
П'є гінець з їх рук вино,
Торбу в його викрадають,
І туди вони вкладають
Свій наказ, що того ж дня
Й подає гінець з коня,
Ніби: «Цар велить боярам,
Потай щоб і незабаром
І царицю і той плід
Утопити, щез би й слід».
Що робити їм? бояри
Всі сумують,—защо кари?
Бо цариця ж без вини,
А проте пішли вони
Ознаймить царську волю—
Ій та синові недолю;
Прочитали той наказ
І гуртом царицю враз

В бочку з сином садовили,
Обсмолили, покотили
І пустили в окіян,—
Так, мов, цар звелів Салтан.

В синім небі сяють зорі,
Хвилі в синім грають морі,
В небі хмара йде одна,
В хвилях бочка порина.
Мов нещасна удовиця,
Плаче, тужить там цариця,
І зростає хлопчєня
Що години, не щодня.
День мпнув, вона голосить,
А хлопчисько хвилю просить:
«Вільна хвиле, слухай нас!
Ти гуляєш повсякчас,
В путь ідеш з свого хотіння,
В морі точиш ти каміння,
Топиш берег ти землі,
Підіймаєш кораблі,
Не згуби ти наші долі,
Стати дай на суходолі».
Той почувши голосок,
Хвиля разом на пісок
Бочку винесла легенько
І відринула тихенько.
Мати рада,—не гойда,
Знизу вже земля тверда;
Вийти ж хто на світ pomoже
Їм із бочки? Правий боже!
Син підвівсь, устав з колін,
Тім'ям в дно уперся він
Та, натужившись легенько,
«Як би,—каже,—люба нєнько,
Тут зробити нам вікно?»
І одразу вибив дно.

Мати з сином вже на волі:
Дуб зелений на роздолі,

Поле, острів, береги,
Синє море навкруги.
Син подумав: слід подбати,
Щоб вечерю добру мати.
Гілку з дуба він лама,
Натягає обома
Од хреста шнурок шовковий,
Ось і лук уже готовий;
Ще тростинку він зламав,
Загострив і стрілку мав.
І пішов над море хутко
На мисливські роздобутки.

Чує,— з моря зойк іде,
Хтось в біді, та хто і де?
Прислухається, не диха,
Далі глянув, бачить—лихо.
Лебедиця то в біді:
В'ється шуляк при воді,
Лебедиця плава, крутить,
Хлюпа, воду каламутить,
А хижак наставив дзьоб,
Мить—і клює бідну в лоб.
Враз тут стрілка заспівала,
Шню хижу пробивала.
Лук одвів стрілець тоді,—
Кров він бачить на воді,
Серед крові шуляк плине,
Щойто стогне не пташине;
Лебедиця ж не тіка,
Плине поруч шуляка,
І, крилом його добивши,
В морі хижого втопивши,
Так по-руському здаля
До царенка промовля:
«Ратівниче, сине царський!
Через вчинок твій лицарський,
Що зберіг життя меві,
Ти не їстимеш три дні,
Бо стріла упала в море,—

Ну та це іще не горе.
Я послугу відслужу,
Слухай далі, що скажу:
Чув ти зойки лебедні,
А зберіг життя людні,
Стрелив ти на шуляка,
А забив чарівника.
Тее ввік я не забуду,
Знайдеш ти мене усюди,
А тепер часу не гай,
Не сумуй і спать лягай».

Полетіла лебедиця,
А царенко і цариця
Голод свій перемогли,
На тще серце спать лягли.
Ранком син розплющив очі,
Проганяє мрії ночі
І не вірить сам собі,—
Місто бачить на горбі:
Білий мур кругом зубчастий,
І хрести з-за муру часті
Сяють золотом вгорі,—
То церкви й монастирі.
Будить матір він: «Дивіться!»
Тільки ойкнула цариця...
Він же каже: «пізнаю
Лебедицю я мою».
Мати й син ідуть до міста;
Оглушили урочисто
Їх у брамі дзвонарі,
В дзвони вдаривши вгорі;
Враз майдан народу повний,
Бога славить хор церковний,
І в ридванах золотих
Зустрічає почет їх;
Всі їх гучно величають
І царенка враз вінчають
На князівство, і прийма
Він тут владу над всіма;

І одразу по столиці,
З ласки-дозволу цариці,
Княжа воля—всім закон,
Ім'я ж князеві—Гвідон.

Вітер в чистім морі грає
Та вітрила надимає,
Плеще хвилями в судно,
І біжить собі воно.
Корабельники юрбою
Розмовляють між собою,—
На знайомім острівку
Диво бачать на піску:
Місто там нове, на славу,
Пристань і міцна застава.
Постріл з пристані гримить,
Приставали щоб умить.
На причал стають, як треба,
Кличе князь купців до себе,
Не шкодує страв, вина
І питати почина:
«Чим, купці, ви торгували
І куди то пропливали?»
Відказали так купці:
«Ми по всіх світах плавці,
Крам наш—лиси чорнобурі
І соболі дорогошкурі;
Та торгівлі вже кінець,
На схід сонця навпростець,
Близько острова Буяна,
В царство їдемо Салтана».
Каже князь тоді купцям:
«Добра путь, панове, вам
Через хвили окіяна
До славетного Салтана,
Мій йому низький поклін».
В море тут купці, а він
Все за парусом слідкує
І за чимсь немов жалкує.
Зирк—на лоні водянім

Лебедиця перед ним.
«Здрастуй, княже мій прегарний!
Чом притих, мов ранок хмарний?
Зажурився ти чому?»
Каже так вона йому.
Князь смутний відповідає:
«Зовсім туга посідає,
Я знесилився в борні,—
Батька бачити б мені».
Лебедиця каже: «горе
Он-яке! ну, хочеш в море,
Наздогін за кораблем?
Будь же, княже, комарем».
Тут крилом вона махнула,
Воду спінила, хлюпнула
І оббризкала його
З голови до ніг всього.
Він скоцюрбився, втягнувся,
Комарем перевернувся,
Пискнув щось і полетів,
Ген, де парус миготів,
На кораблик садовився
І в щилинці притаївся.

Вітер парус веселить,
Весело судно біжить
Пріч од острова Буяна,
В царство славного Салтана,
І жадана та земля
Бовваніє вже здаля.
Ось і берег, сходить треба,
Кличе цар купців до себе,
І за ними поготів
Молодець наш полетів.
Бачить: на престолі, в златі,
Цар Салтан сидить в палаті,
У короні голова,
Очі ж туга повива.
А ткачиха, кухариха
Й свашка баба Бабариха

Пильно, затаївши дух,
Кожний царський ловлять рух.
Цар-Салтан купців садовить
Всіх за стіл і так він мовить:
«Ви в якій, скажіть мені,
Побували стороні?
Як за морем, чи щасливо?
І яке є в світі диво?»
Відказали так купці:
«Ми по всіх світах плавці;
Там, за морем, все щасливо,
В світі ж ось-яке є диво:
В морі пусткою лежав
Острів, птах не залітав
В неродючу ту площину;
Ріс на ній дубок єдиний;
А тепер з'явилося там
Місто—всім зразок містам;
Сяють скрізь церкви хрестами,
Всюди тереми з садами;
Там Гвідон князює, він
Передав тобі поклоні». —
«От так диво! от так чудо!—
Каже цар,—як жити буду,
На той острів попливу,
У Гвідона поживу».
А ткачиха, кухариха
І свашка баба Бабариха,—
Намір той царів усім
Не подобається їм.
«Ну й дивинка ж то, їй-право,—
Підморгнувши тим лукаво,
Кухариха промовля—
Місто, а під ним земля!
Знайте, отщо не дрібниця:
В лісі десь росте ялиця,
Білка там пісні співа
І горішки розбива;
І не проста то робота, —
Їх лушпина щирозлата

І смарагдове зерно,
Чудо—ось-яке воно!»
Чудо те царя дивує,
А комар тремтить-лютує,
Потім тітку над столом
В праве око враз жалом.
Кухариха вгору скоком,
І—не бачить правим оком.
Слуги, свашка і сестра
В галас, ловлять комара:
«А,—кричать,—стоклята мошка!
Ми ж тобі...» А він потрошку
У вікно, над окіян,
Та й полинув на Буян.
Знов над морем князь гуляє,
Очі в море він втупляє;
Зирк—на лоні водянім
Лебедиця перед ним.
«Здрастуй, княже мій прегарний!
Чом притих, мов ранок хмарний?
Зажурився ти чому?»—
Каже так вона йому.
Князь смутний відповідає:
«Зовсім туга посідає;
Диво дивне завести
Я б хотів,—чи знаєш ти?—
В лісі десь росте ялиця,
Диво, справді, не дурниця:
Білка там пісні співа
І горішки розбива,
І не проста та робота,—
Їх лушпина щирозлота
І смарагдове зерно...
Та чи й правда то воно?»
Лебедиця каже: «люди
Не збрехали тут про чудо,
Білку знаю я сама;
Не сумуй же ти дарма,—
Пам'ятаю завжди друга,
Рада цю зробить послугу».

Князь додому поспіша,
Підбадьорицась душа,
В браму входить він широку,
Зирк—ялина перед оком,
Золотий при людях всіх
Білка розбива горіх,
Відтіля смарагд виймає,
А лушпиночки складає
В купки, мудра голова,
І з присвисткою співа
При шановнім всім народі:
«Гей, у саді, чи в городі».
Князь тут майже остовпів;
«Ай, лебідка!—під той спів
Каже він,—пошли їй, боже,
Як мені, усе, що гоже».
Князь для білки з криштала
Збудував домок після,
Варту ставив коло нього
Й разом—писаря старшого
Для горіхів тих лічби:
Білці—честь, собі—скарби.

Вітер в чистім морі грає
Та вітрила підіймає,
Плеще хвилями в судно,
І біжить собі воно.
Близько острова крутого,
Близько міста чарівного;
Постріл з пристані гримить,
Приставали щоб умить.
Знов купцям причалить треба;
Кличе їх Гвідон до себе,
Не шкодує страв, вина
І питати почина:
«Чим, купці, ви торгували
І куди то проливали?»
Відказали так купці:
«Ми по всіх світах плавці,
Кіньми ми баришували,

Дончаків це продавали,
А тепер настав нам час,—
Довгий шлях чекає нас:
Близько острова Буяна,
В царство славного Салтана».
Каже князь тоді купцям:
«Добра путь, панове, вам
Через хвилі окіяна,
До славетного Салтана;
Передайте, щоби він
Князів мій прийняв поклін».

Уклонились гості князю,
На судно і в путь одразу;
Хутко князь до моря й сам,
Бачить—лебедиця там.
Каже князь їй: «серце прагне,
Поривається і тягне...»
Знову тут вона його
Вмить оббризкала всього;
Князь перевернувся в муху,
Полетів, що тільки духу,
Й серед моря та небес
На судні сховався десь.

Вітер парус веселить,
Весело судно біжить
Пріч од острова Буяна,
В царство славного Салтана,
І жадана та земля
Бовваніє вже здаля.
Ось і берег, сходить треба;
Кличе цар купців до себе,
І за ними поготів
Молодець наш полетів.
Бачить: на престолі, в златі,
Цар Салтан сидить в палаті,
У короні голова,
Очі ж туга повива;
А ткачиха, Бабариха

Й сліпоока кухариха
Посідали край стола,
Кожна мов та жаба зла.
Цар Салтан купців садовить
Всіх за стіл і так він мовить:
«Ви в якій, скажіть мені,
Побували стороні?
Як за морем, чи щасливо?
І яке є в світі диво?»
Відказали так купці:
«Ми по всіх світах плавці;
Там, за морем, все щасливо,
В світі ж ось яке є диво:
В морі острів там лежить,
Місто на ньому стоїть,
Сяють скрізь церкви хрестами;
Там палац поміж садами,
І ялина перед ним,
З кришталю під нею дім;
В домі білка,—йде на руки,
А вигадниця ж на штуки!
Все пісні вона співа
І горішки розбива;
І не проста то робота, —
Їх лущина щирозлота
І смарагдове зерно;
Білці варту тій дано,
На послуги і для чести;
А щоб лік горіхам весті, —
Писар там стоїть старший;
Салютує військо їй;
Із лущини на монетарні
Гроші в світ карбують гарні;
Сиплють той смарагд дівки
По коморах в тайники;
Люди там живуть багато,
Хат нема, самі палати!
Там Гвідон князює, він
Передав тобі поклін».
«От так диво! От так чудо! —

Каже цар—як жити буду,
На той острів попливу,
У Гвідона поживу».
А ткачиха, кухариха
Й свашка баба Бабариха,—
Намір той царів усім
Не подобається їм.
Усміхнувшись набік тихо,
Промовляє так ткачиха:
«Ну, вже й дива ваші ці!—
Білка б'є десь камінці,
Кида з золота шкарлупки,
Та гребе смарагди в купки;
Правду кажете, чи ні,—
Дива ті цілком дрібні.
Є у світі справжнє диво:
Море спіниться бурхливо,
І збутнє, зашумить,
Рине хвилею, за мить
Упаде на берег чистий,
І—стоять там променисті,
Ніби ранком жар зорі,
Тридцять три богатирі,
Красуні, в очах відвага,
Юних велетнів ватага,
Рівні всі, вершок в вершок,
Чорномор їх ватажок.
Цеє диво—справді диво,
Як казати справедливо».
На слова її такі
Всі мовчать купці тямкі.
Диво те царя дивує,
А Гвідон тремтить—лютує,
Вмить до тітки підліта,—
Сполотніла зразу та,
Хап себе за ліве око,
І—не бачить з того боку.
Всі у крик: «лови, лови,
Та дави її, дави!..
Ми тебе, постій но мало,

Почекай!..» А князь удалий
У вікно, над окіян,
Тай полинув на Буян.

Князь над морем знов гуляє,
В море очі він втупляє,
Зирк—на лоні водянім
Лебедиця перед ним.
«Здрастуй, княже мій прегарний!
Чом притих, мов ранок хмарний!
Зажурився ти чому?»
Каже так вона йому.
Князь Гвідон відповідає:
«Зовсім туга посідає;
Диво дивне в мій би край
Перенести як,—порай!»
«А яке ж таке це диво?»
«Море спінився бурхливо,
І збутніє, зашумить,
Рине хвилюю, за мить
Упаде на берег чистий,
І—стоять там променисті,
Ніби ранком жар зорі,
Тридцять три богатирі,
Красуні, в очах відвага,
Юних велетнів ватага,
Рівні всі, вершок в вершок,
Чорномор їх ватажок».
Відказала лебедиця:
«Он чого ти сумнолиций!
Друже, горя тут нема,
Диво знаю те сама;
Всі ті лицарі підводні
То брати мої; сьогодні
Їх до себе з моря жди,
Сум покинь, додому йди!

Князь пішов,—де ділось горе!—
Сів на башту, і на море
Став глядіти; море враз

Схвилювалося в той час,
Ринуло на берег чистий,
І в тому з'явилися місці
Тридцять три богатирі;
В панцерах, мов жар зорі,
Струнко вряд ідуть по-двоє,
І, величний сивиною,
Ватаг спереду іде
І до міста їх веде.
З башти князь Гвідон збігає,
Вже й народ гостей стрічає;
Каже ватаг так йому
І народові всьому:
«Лебедця нас послала
І наказом наказала
Місто славне берегти
І в обхід навколо йти;
І щоденно від сьогодні
Із морської всі безодні
Під оцеї високий мур
Будем разом в калавур,
Так побачимось ми скоро,
А тепер пора у море,
Нам бо легче у воді».
Розійшлися всі тоді.

Вітер в чистім морі грає,
Та вітрила підіймає,
Плеще хвилями в судно
І біжить собі воно
Близько острова крутого,
Близько міста чарівного.
Постріл з пристані гримить,
Приставали щоб умиць;
Знов купцям причалить треба;
Кличе їх Гвідон до себе,
Не шкодує страв, вина,
І питати почина:
«Чим, купці, ви торгували
І куди то пропливали?»

Відказали так купці:
Ми по всім світам плавці;
Мали ми мечі, кинджали,
З ширим золотом роз'їжджали,
А тепер настав нам час,
Довгий шлях чекає нас:
Близько острова Буяна,
В царство славного Салтана.
Каже князь тоді купцям:
«Добра путь, панове, вам
Через хвилі окіяна,
До славетного Салтана,
Та скажіте, щоби він
Князів мій прийняв поклін».

Уклонились гості князю,
На судно і в путь одразу;
Хутко князь до моря й сам,
Бачить—лебедиця там.
Знову князь їй: «серце прагне,
Поривається і тягне»—
Знову тут вона його
Вмить оббризкала всього;
Князь тут зморщився, втягнувся,
І в джмеля перевернувся;
Загудів він, полетів
Ген, де парус миготів,
На корму там садовився
І в щілинці притаївся.

Вітер парус веселить,
Весело судно біжить
Пріч од острова Буяна,
В царство славного Салтана,
І жадана та земля
Бовваніє вже здаля.
Ось і берег, сходить треба;
Кличе цар купців до себе,
І за ними поготів
Молодець наш полетів.

Бачить: на престолі, в златі,
Цар Салтан сидить в палаті,
У короні голова,
Очі ж туга повива;
А ткачиха, кухариха
Й свашка баба Бабариха
Близько нього,—чотирма
Троє стежать за всіма.
Цар Салтан купців садовить
Всіх за стіл і так він мовить:
«Ви в якій, скажіть мені,
Побували стороні?
Я як за морем, чи щасливо?
І яке є в світі диво?»
Відказали так купці:
«Ми по всіх світах плавці,
Там, за морем, все щасливо;
В світі ж ось яке є диво:
В морі острів там лежить,
Місто на ньому стоїть;
Там щодня проходить диво:
Море спініться бурхливо,
І збутніє, зашумить,
Рине хвилею, за мить
Упаде на берег чистий,
І—ідуть вже променисті,
Ніби ранком жар зорі,
Тридцять три богатирі,
Красуні, в очах відвага,
Юних велетнів ватага,
Рівні всі вершок в вершок;
Сивий їхній ватажок,
З моря Чорномор виходить,
Іх він парами виводить,
Щоб той острів берегти
І в обхід навколо йти;
Дбалістю та варта дише,
В цілім світі найпевніша;
Там Гвідон князює, він
Передав тобі поклін».

«От так диво! от так чудо!—
Каже цар—як жити буду,
На той острів попливу,
У Гвідона поживу».
Кухариха і ткачиха
Ні чичирк,— а Бабариха,
Усміхнувшись, промовля:
«Море десь то, звідтіля
.Люди якось виникають
І, вартуючи, блукають,—
Деж тут,—правда то, чи ні,—
Диво те, скажіть мені!
Чи такі ж є в світі дива?
Чутка йде така правдива:
Десь царева є дочка,
Не надивишся, така:
Вийде вдень—і сонце блідне,
Уночі—навколо видно;
Сяє місяцем коса,
На чолі зоря—краса,
Вся вона велична, пишна,
Пройде,—пава мов розкішна,
А почне розмову—вмить
Ніби струмень дзюркотить.
Як казати справедливо,
Цеє диво—справді диво».
Теревені бабські ці
Мовки слухають купці;
Диво те царя дивує,
А царенко хоч лютує,
Все ж, як тіток, не кара,
Бо бабуня ж то стара.
Гнівно він гуде, кружляє
Сів на ніс, жало встромляє,
І—у баби місце те
Пухирем уже цвіте.
Знов зчинилася тривога:
«Поможіть бо, ради бога!
Калавур! Лови, лови,
Та дави його, дави...

Ми тебе! Постій но мало,
Почекай!..» А джмель удалий
У вікно, над окіян,
Та й полинув на Буян.

Понад морем князь гуляє,
В море очі він втуляє;
Зирк—на лоні водянім
Лебедиця перед ним.

«Здрастуй, княже мій прегарний!
Чом притих, мов ранок хмарний?
Зажурився ти чому?
Каже так вона йому.
Князь Гвідон відповідає:
«Зовсім туга посідає;
Люди в парах, я ж ходжу
Самотою, ну й тужу».
«Хто ж тобі до мислі буде?»
«Та на світі, кажуть люди,
Десь царева є дочка,
Не надивишся, така:
Вийде вдень—і сонце блідне,
Уночі—навколо видно,
Сяє місяцем коса,
На чолі зоря—краса,
Вся вона велична, ипшна,
Ходить пава мов розкішна.
Почина розмову—вмить
Ніби струмень дзюркотить.
Тільки, може, це облуда?»
Князь боїться,—що то буде?
Лебедиця опісля,
По мовчанні, промовля:
«В світі є така дівця,
Та жона—не рукавиця,
Що, схотів, з руки струснув
І за пояс затиснув.
Прислужусь тобі я радо.
Ось тобі моя порада:

Все обдумай до пуття,
Не було щоб каяття».
Князь Гвідон почав божитись,
Що пора йому дружитись,
Що усе уже воно
Передумано давно.
Що палкій душі все рівно,
І хоч пішки по царівну
Йти він ладен звідсіля,
Хоч за морем та земля.
Тут вона зідхнувши, каже:
«Нащо йти далеко, княже?
Близько доля вже твоя:
Знай, ота царівна—я».
І, крило здійнявши біле,
Лебедиця полетіла
Над водою угорі,
І на берег—в чагарі,
Там струсила вбрання дивне,
Перекинулась в царівну:
Сяє місяцем коса,
На чолі зоря—краса,
Вся вона велична, пишна,
Пройде,—пава мов розкішна,
А почне розмову—вмить
Ніби струмень дзюркотить.
Князь царівну тут вітає
Та до серця пригортає,
До матусі скоро йде,
Нареченую веде;
Там, упавши на коліна,
«Мамо,—каже,—ось для сина
Серцем обрана жона,
Доня буде вам вона.
Дайте, просим маму любу,
Дозвіл стати нам до шлюбу,
Ви дітей благословіть
У любові й згоді жить».
Мати, взявши по закону
З божника святу ікону,

Мовить, а сльоза біжить:
«Хай вам, діти, бог щастить!»
Князь із шлюбом не барився,
Із царівною дружився,
Стали мирно проживать
Та приплоду дожидать.

Вітер в синім морі грає,
Та вітрила надимає,
Плеще хвилями в судно
І біжить собі воно
Близько острова крутого,
Близько міста чарівного.
Постріл з пристані гримить,
Приставали щоб умить.
На причал стають, як треба;
Кличе князь купців до себе,
Не шкодує страв, вина,
І питати почина:
«Чим, купці, ви торгували
І куди то пропливали?»
Відказали так купці:
«Ми по всіх світах плавці;
Торгували ми недаром
Недозволеним товаром,
Та вже дома треба бути;
На схід сонця наша путь:
Близько острова Буяна,
В царство славного Салтана».
Каже князь тоді купцям:
«Добра путь, панове, вам
Через хвилі окіяна,
До славетного Салтана.
Нагадайте ви йому,
Владареві своєму:
Намір той невже забуто?
Обіщавсь у нас він бути.
Шлю я свій йому поклон».
На судно купці, а він
Їм услід уже не лине,
Бо жону він не покине.

Вітер парус веселить,
Весело сулно біжить
Пріч од острова Буяна,
В царство славного Салтана;
І знайома та земля
Бовваніє вже здаля.
Ось і берег, сходить треба;
Кличе цар купців до себе.
До палат ідуть купці,
Бачать: цар там у вінці,
А ткачиха, кухариха
І свашка баба Бабариха
Близько нього, чотирма
Троє стежать за всіма.
Цар Салтан купців садовить
Всіх за стіл і так він мовить:
«Ви в якій, скажіть мені,
Побували стороні?
Як за морем, чи щасливо?
І яке є в світі диво?»
Відказали так купці:
«Ми по всіх світах плавці
Там, за морем, все щасливо,
В світі ж ось яке є диво:
В морі острів там лежить,
Місто на ньому стоїть,
Сяють скрізь церкви хрестами,
Там палац поміж садами,
І ялина перед ним;
З кристалю під нею дім;
В домі білка,—йде на руки,
І такі там коїть штуки!
Все пісні вона співа
І горішки розбива;
І не проста то робота,—
Їх лушпина щирозлота
І смарагдове зерно;
Більці варту й слуг дано;
Є там ще і інше диво:
Море спіняється бурхливо,

І збутніє, зашумить,
Рине хвилею, за мить
Упаде на берег чистий,
І—стоять там променисті,
Ніби ранком жар зорі,
Тридцять три богатирі,
Красуні, в очах відвага,
Юних велетнів ватага,
Рівні всі, вершок в вершок,
Чорномор їх ватажок;
Дбалістю та варта дше,
В цілім світі найцевніша;
А у князя там жона!
Ну, красуня чарівна:
Вийде вдень — і сонце блідне,
Уночі — навколо видно,
Сяє місяцем коса,
На чолі зоря-краса;
Князь Гвідон там управляє,
Кожен його вихваляє;
Передавши свій поклін,
Нарікав на тебе він.
Говорив, — невже забуто
Обіцянку в гості бути?

Цар на цей не втерпів раз,
Споряжались дав наказ.
А ткачиха, кухариха
Й свашка баба Бабариха, —
Намір той царів усім
Не подобається їм.
Та цареві що до того?
Глянув він з престолу строго,
«Хто я? цар, чи немовля?» —
Так суворо промовля. —
«Зараз їду». Тут він тупнув,
Геть пішов, дверима гупнув.

Край вікна Гвідон сидить,
Мовчки в море він глядить:

Море тихе, не хлюпоче,
Ледве-ледве лиш тріпоче,
І ген-ген, в блакитній млі,
Випливають кораблі.
По площинах окіяна
Фльота йде царя Салтана.
Скочив князь, вікно штовхнув,
Дужим голосом гукнув:
«Матінко моя, царице!
Ти, княгинє-молодице!
Гляньте швидше он туди:
Їдуть батенько сюди».
Фльота йде у пристань вірну.
Князь навів трубу прозїрну:
Цар стоїть на чардаку,
Зорить теж в трубу таку;
З ним ткачиха, кухариха
Ї свашка баба Бабариха,
Всі дивуються вони
Із чужої сторони.
Враз гармати заgrimіли,
По дзвіницях задзвонили...
Князь до моря,—під той дзвін
Там царя стрічає він
Та ткачиху, кухариху
Ї свашку бабу Бабариху;
Князь до міста їх веде
І мовчить, мов сам іде.

До палацу він з гостями;
Нїби сонце сяє з брами:
То у панцерах в дворі
Тридцять три богатирі,
Красуні, в очах відвага,
Юних велетнів ватага,
Рівні всі вершок в вершок,
З ними сивий ватажок.
Входить цар у двір широкий:
Там ялина перед оком,
Пісню білочка співа,

Злот горішок розбива,
І смарагдинку виймає
Та в торбиночку ховає;
А душпиння золоте
Вкрило все подвір'я те.
Гості далі йдуть,—квапливо
Дивляться,—княгиня-диво:
Сяє місяцем коса,
На чолі зоря-краса,
Виступцем, велична, пишна,
Ніби пава та розкішна,
Йде з свекрухою удвох.
Глянув цар на них обох...
Звеселилось серце шире:
«Що таке? Чи йняти віру?»
І цареві дух забивсь...
Цар сльозами тут заливсь,
Обіймає він царицю
І сночка й молодичю;
Всі сідають до стола,
Радість-беседа пішла.
А ткачиха, кухариха
Й свашка баба Бабариха
Так сховалися були,
Що паслу їх знайшли;
Тут провинниці ридали
І про все розповідали...
З радощів Салтан усіх
Одпустив додому їх.
День минув—і на підпитку
Спать царя поклали дітки.
Там гуляв і я в той час,
Пить не пив, пригубив раз.

КАЗКА ПРО ПОПА ТА НАЙМІТА ЙОГО БАЛДУ.

Був собі піп,
Деревляний чіп.
Пішов піп на торговицю,
Зазирає в кожну крамницю.
А назустріч йому Балда;
Іде, куди пхає біда.
Чого ти, батьку, так рано знявся?
Чим заклопотався?
А піп йому на те: «Шукаю робітника —
За кухаря, конюха й тесляка.
А де знайти мені такого
Служителя не вельми дорогого?»
Балда каже так: «служитиму рік тобі
славно,
Ретельно і дуже справно
За три щиглі в твою пику свячену,
А їсти давай мені полбу* варену».
Згадався піп,
Чухає лоба, очима кліп-кліп:
От які ж тобі щиглі? Тут непевне
щось...
Та, мовляв,—«буде якось»,
«Гаразд»—каже піп до Балди,—
Не буде обом нам біди.
Поживи ось на моїм подвір'ю,
Постарайся, заслужи довір'я».

---

* Полба або больба—гірший сорт пшениці. М. В.

Живе Балда у поповім домі,
Спить собі на соломі,
Їсть за чотирьох,
А робить за сімох.
Вдосвіта в нього все мов танцює,
Коня запряже, в полі працює,
Піч затопить, усе приготує, покупить,
Яєчко спече та сам і облупить.
Попада Балдою вихваляється,
Попівна за Балдою побивається,
Попеня кличе його: татком;
Кашку він зварить, бавиться з дитятком.
Тільки піп щось Балду не любить,
Ніколи його не приголубить,—
Про розплату думає частенько.
Час не жде, і строк уже близенько.
Піп не їсть, не п'є, ночі не спить:
Пика йому загоді тріщить.
От він попаді й признається:
«Таке то й таке, а до чого прийдётся?»
Розум у баби вигадливий,
На всякі хитрощі внадливий—
Попада каже: «можна дати раду,
Як усунути лиху заваду.
Загадай Балді службу не під силу важку,
А жадай, щоб зробив її точно та ще й на
швидку:—
Тим ти й пику від розправ врятуєш,
Та й Балді не заплатиш перехитруєш».
Стало на серці в попа веселіше,
Почав на Балду він поглядать сміливіше.
Вже ось і гукає: «а йди сюди мерщій,
Балдо, робітнику вірний мій.
Слухай: чорти мені чинш платити
Помінілись доки я буду жити.
Дохід найкращий, аби без мороки,
Та є на них недоплату за три роки.
Як наїсися ти своєї полби,
То зтягни з чортів чинш мені повний».
Балда з попом марно не змагався,

Просто до морського берега подався,
Сівши, став він мотуз крутить
Та кінець його в морі мочить.
От, із моря виліз старий біс:
«Чого до нас ти, Балдо, заліз?»
—Та от мотузям хочу море морщить
Та вас, плем'я проклятуше, корчить.
Взяла тут біса старого опаска.
«Скажи, за що ж бо така неласка?»
—Як за що? Ви чиншу не сплатили,
Призначений вам строк пропустили,
От пожди буде нам утіха,
Завдамо вам, собакам, лиха.
«Балдусю, зажди морщить море даром,
Повний чинш одержиш незабаром.
Почекай, вишлю тобі внука».
Балда мислить:—«Цього обдурить нештука!»
Виринуло з моря бісенятко,
Заявкало, як голодне кошенятко.
«Здоров був, Балдо-серденя;
Якого тобі чиншу, що за пеня?
Зроду ми за чинш той не чували.
З того не було чортам печалі—
Ну, що ж робить—бери, але з умови
З нашої спільної постанови—
Щоб нікому вже не було горя:
Хто скоріше з нас обіжить округ моря,
Хай собі й чинш той бере, як заклад.
А в той час упакують і в мішок усе в
лад».—

—Засміявся Балда глузливо:
«Що це ти вигадав за диво?
Де ж тобі змагатися зі мною,
Зі мною, з самим Балдою?
От уже послали супостата!
Почекай но мого меншого брата».
Пішов Балда в близький лісок,
Піймав двох зайців та в мішок.
Знову до моря приходить
І там бісеня знаходить.

Держить Балда за вуха одного зайка:
«Затанцюй ще ти під нашу балабайку;
Бісенятко ти ще молоденьке,
Вганятися за мною слабеньке—
Це було б тільки часу втрата,
Обжени лиш спершу ти мого брата.
Раз, два, три! Доганяй но!»
Пустились обоє негайно:
Бісик по берегу морському,
А зайко в лісок, до дому.
От море вже бісик оббігши,
Язик через губу, мордочку звівши,
Ледве дише, прибіг весь мокренький,
Втирається лапкою, мислить дурненький:
З Балдою справу добре владить.
Зирк—а Балда братіка гладить.
Ще й примовляє: «братіку любенький,
Підбився, бідний? Відпочинь, рідненький!»
Тут бісик аж сторопів,
Хвостик підібгав, зовсім присмирнів,
На братка поглядає стиха.
«Почекай», каже, «піду взяти міха».
Пішов до діда, каже: «біда!
Обігнав мене менший Балда!»
Старий біс почав думать думу.
А Балда наробив такого шуму,
Що все море сколотилось
Та хвилями так і розходилося.
Вискочив бісик: «годі, дядьку, стій,
Вишлемо зараз чинш увесь твій—
Тільки слухай. Бачиш цю ломаку?
Вибери собі яку познаку—
Хто ломаку кинути далі здолає,
Той нехай собі й чинш забирає—
Що ж? Боїшся ручки пошкодить?
Чого ж ти ждеш?»—«Та он там хмарка
надходить».

Зажбурну туди твою ломачку
Та й піду на вас, чортів, навкулачки».
Злякався бісик та й до діда тягу

Розповісти про Балдину перевагу,
А Балда над морем знову шумить,
Мотузом ляпає, чортів сварить.
Бісик вилазить: «Чого ти клопочеш?
Буде тобі чинш той, коли захочеш...»
—«Ні,—мовить Балда,—скажу вже я,
Тепер черга моя—
Умову сам я призначу,
Дам тобі, враженя, задачу.
Спитаєм, яка то в тебе сила—
Бачиш—он там сива кобила?
Влізь ти кобилі під пахви,
Підійми та й неси пів верстви;
Знесеш кобилу—чинш уже твій,
Не знесеш кобили—він буде мій.
Біденький біс
Під кобилу підліз,
Весь натужився,
Весь напружився,
Попідняв кобилу, два ступні сягнув,
На третьому впав, ніжки простягнув.
А Балда йому: «дурний ти біс,
Куди ти за нами поліз?
Не здолав знести й руками,
А я, диви, знесу проміж ногами—
От Балда верхи на кобилу сів,
Та верству проскакав, що аж куряву збив.
Злякався бісик, до діда тягу
Розповідать про таку перевагу.
Поставали чорти в гурток,
Нема викруту—зібрали повний чиншок
Та на Балду і навалили мішок.
Іде Балда, варнякає,
А піп, його вздрівши, підскакує,
За попадю ховається,
У три дуги згинається.
Балда його тут одшукав,
Чинша віддав, платні зажадав.
Бідний піп
Стоїть, як сніп.

Як Балда йому першого щигля дав—
Піп аж під стелю ногами задрав;
Від другого щигля робітника
Позбувся піп язика;
А як третього щигля з'їв,
То навіки здурів.
А Балда дорікав з усмішкою злою:
«Ого, попе, не ганявся б за деше-
винію...»

(1830?)

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ

НІЧ.— САД.— ФОНТАН.

(Сцена із «Бориса Годунова»)

С а м о з в а н е ц ь увіходить.

От і фонтан. Сюди вона надійде.
Здається, зроду я не боязкий;
Перед собою смерть я бачив зблизка,
І перед смертю серце не здригнулось.
На мене вічне замкнення чигало.
За мною гнались— та не впав я духом
І мужністю з неволі врятувався.
Так що ж тепер тамує віддих мій?
Що значить це тремтіння непоборне?
Чи се жаги дрижання потайне?
Ні, тільки страх. Весь день я дождав
З Мариною таємного стрівання,
Обмислював усе, що їй скажу,
Як обійду те горде честолюбство
Я гідністю московської цариці—
Та мить прийшла, і все я призабув,
Речей заучених знайти не можу:
.Любов мою збентежила уяву..
Та що за шелест... Щось майнуло... Тихше!..
Ні, тільки місячний облудний промінь,
Та вітерець провіяв тут легкий.

М а р и н а увіходить.

Царевичу!

Самозванець.

Вона... Вся кров спинилась.

Марина.

Ви? Ви, Дмитрію!

Самозванець.

Чарівний голос!

(Іде до неї).

Діждався я. Та ні, чи справді ти—
Одна зі мною, під покровом ночі?
Як день нудний минав мені поволі!
Як повагом зоря вечірня гасла!
Як довго ждав я в темряві нічній!

Марина.

Години мчать, і часом дорожу я—
Я тут призначила тобі стрівання.
Та не на те, щоб слухать ніжну мову
Коханця. Тут не треба слів. Я вірю,
Що любиш ти: та слухай: власну долю
Я поєднати зважилась з твоєю,
Непевною й хисткою. Маю право
Від тебе, княже, вимагати і я:
Я вимагаю, щоб мені відкрив ти
Душі своєї думи потайні
І заміри, і навіть небезпеки—
Щоб я—рука в руці—могла з тобою
Піти в життя, не як дитя сліпе,
Не як раба забаганок химерних,
Наложниця покірлива твоя,
Але як гідна в ділі помічниця
І подруга Московського царя.

Самозванець.

О дай мені забути хоч на мить
Мого життя турботи і тривогу.

Забудь сама, що бачиш біля ніг
Царевича. Марино! ти поглянь
На мене як на власного обранця,
Щасливого твоїм єдиним зором—
Схились душею до моїх благань,
Дай висловить мені, чим повне серце.

М а р и н а.

Не час, мій княже. Ти марнуєш дні,
А слуг відданість остига тимчасом,
Зростають щогодини небезпеки
І труд стає дедалі, то трудвіший.
Вже пробігають погомоски темні,
Вже новина збиває новину;
А Годунов зміцняє оборону.

С а м о з в а н е ц ь.

Що Годунов? Чи то в його обладі
Твоя любов, моє єдине щастя?
Ні, ні! Байдужно я гляжу тепер
На трон його і на державну владу.
Твоє кохання... що мені життя,
Що промінь слави і престол—без нього?
В глухім степу, в землянці бідній ти,
Ти царственний вінець мені заступиш...
Твоя любов...

М а р и н а.

Стидайся, і святого
Призначення свого не забувай:
Тобі твій сан повинен бути дорожчий
Всіх радощів і всіх спокус життя,
Його ні з чим рівняти ти не можеш,
Не юнакові, що кипить безумно,
Моєю причарований красою,
Знай: урочисто руку віддаю
Я спадкоємцеві царів Московських,
Врятованому для великих діл.

С а м о з в а н е ц ь .

Не муч мене, приваблива Марино,
Не говори, що не мене—мій сан
Обрала ти. Марино! ти не знаєш,
Як гірко серце раниш ти моє!..
Що, коли б я... який пекучий сумнів!—
Коли б не царський рід, не царську кров
Мені незряча доля рокувала;
Коли б я був не Іоаннів син,
Не сей хлопчак, давно забутий людом,—
Тоді б... чи полюбила ти мене?

М а р и н а .

Димитрію! Ти іншим бути не можеш;
Я другого любить не буду.

С а м о з в а н е ц ь .

Ні?

Так не бажаю я з мерцем ділитись
Коханкою, що суджена йому.
Ні, годі вже носить мені личину.
Дізнайся до кінця: Димитрій твій
Давно помер, в труні—і не воскресне;
А хочеш ти довідатись, хто я?
То що ж, скажу... Я бідний чорноризець;
Занудившись в неволі монастирській,
Під клобуком я виплекав одважний,
Великий намір—світові всьому
Затьмарить очі. З келії утік я
До українських буйних куренів,
Конем і шаблею навчивсь владати,
Прийшов до вас, Димитрієм назвався
І вас, ляхів безмозгих, одурив.
Що скажеш ти, Марино честолюбна?
Як приймеш ти моє визнання щире?
Що ж ти мовчиш?

М а р и н а .

О стид! О сором мій!

(М о в ч а н н я).

Самозванець тихо.

Куди зайшов я в нападї досади.
Леліяне так довго власне щастя
Я може загубив тепер навїк.
Що я зробив, безумний? (Вголос) Бачу,
бачу:

Тобі некняжої любови сором.
Так прокажи останній присуд свій;
До рук твоїх своєю зложив я долю,
Суди, я жду (падає на колїна).

Марина.

Встань, бідний самозванче!
Ти може думаєш оцим схилинням
Мені, немов би дівчинці якїй,
Розчулить марне, славлюбне серце.
Ти помилився, друже: у ногах
Я бачила магнатів і лицарство,
Та їх благання відкидала я
Не для того, щоб втікача-монаха...

Самозванець устає.

Не зневажай шаленця молодого;
Є в ньому мужність, є в ньому снага,
Московського престолу, може, гідна,
Безцінної руки твоєї гідна...

Марина.

Ні, гідна шибениці, знівсілий!

Самозванець.

Так, винен я: у гордощах безгямних
Я ошукав і бога і царів,
І цілий світ. Та не тобі, Марино,
Мене карати. Я не завинив,
Не сплямував себе перед тобою.
Та ж ти одна була моя святиня

І перед нею критись я не смів.
Любов, любов, ревнива та сліпа,
Любов одна примусила сказати
Все до кінця.

Марина.

Чим хвалиться, безумний!
Хто вимагав одвертості твоєї.
Вже коли ти, безрідний заволока,
Міг дивно засліпити два народи,
То мусів же принаймні утриматись
На верховині успіху свого
І ошуканство сміле забезпечить
Глибокою таємністю навік.
Чи можу я, скажи, тобі віддатись,
Чи можу я, забувши рід і сором,
З твоєю власну долю поєднать,
Коли ти сам, з таким простацтвом дивним,
Так легковажно викрив сором свій?
Уста йому кохання розв'язало!
Дивуюсь я: як батькові моєму
Ти з пріязні не об'явився досі,
А з радощів — його мосць королеві,
А Вишневецькому — із почування
Ретельного і вірного слуги.

Самозванець.

Я присягаюся: з душі моєї
Єдина ти призначня здобула.
Я присягаюся: ніде, ніколи —
Ні на бенкеті, за п'янючим кубком,
Ані при дружній потайній розмові,
Ні під ножем, ані в тортурах лютих
Я таємниць не викажу моїх.

Марина.

Ти присягаєшся, я маю вірить —
О, вірю я, та чим, скажи мені,

Ти присягаєшся. Ім'ям господнім,
Як святобожний приймит єзуїтський?
Чи може честю, як шляхетний лицар,
Чи може як нащадок царський, словом,
Єдиним словом владаря? Скажи.

С а м о з в а н е ц ь .

Грізного тінь мене уснивила,
Димтрієм з могили нарекла
І племена навколо розбудила,
І Годунова в жертву віддала—
Царевич я. Доволі, встид мені
До ніг хилитись лящі гордовитій.
Прощай навік. Кривавий гук війни,
Призначення мого тяжкі турботи
Любовну тугу чей же заглушать?—
О, як тебе ненавидіть я буду,
Коли потухне серця темний жар.
Тепер іду—загибель чи вінець
Жде голову мою в отчизні дальній,
Чи стріну смерть, як воїн, у бою,
Чи, як злочинець, під катівським лезом,—
Не будеш ти моїм подружжям любим,
Моєї долі не поділиш ти,
Та може ще пожалуєш не раз
Про уділ, що його зреклася нині.

М а р и н а .

А що як я зухвале ошуканство
Перед усіми виявлю твоє?..

С а м о з в а н е ц ь .

Ти може думаєш, що я злякався,
Що польській дівчині повірять більше,
Як руському царевичу.—Затям,
Що ні король, ні папа, ні вельможі
Не потребують правди слів моїх.
Димитрій я чи ні, то їм байдуже;

Але я привід звади і війни.
Того їм тільки й треба. Вір: тебе
Замовкнути примусять, бунтівнице!
Прощай!

Марина.

Стривай, царевичу! Тепер
Я чую не хлоп'ячу—мужню мову.
Вона мене—з тобою мирить знов.
Порив шалений твій я забуваю,
Я бачу знов Дмитрія. Та—слухай:
Пора, пора! Прокинься, не дримай—
І на Москву провадь свої загони—
Сідай на трон московський у Кремлі—
І шли тоді послів по мене шлюбних.
Та—бачить бог—поки твоя нога
Ще не ступила на підніжжя трону,
І поки Годунов сидить на царстві,
Кохання слів не слухатиму я.

(Виходить).

Самозванець.

Ні, сто раз легче з Годуновим битись
Чи то з двірським лукавить єзуїтом,
Як із жінками. Чорт би їх не взяв!
Немає сил: повзе і вповиває,
І вислизає з рук, сичить і жалить...
Змія! Змія!—Не дарма я тремтів.
Вона мене заледве не згубила.
Та зваживсь я, і завтра—у похід.

БЕНКЕТ У ЧУМУ.

Улиця. Прибраний до бенкету стіл. За столом декілька жінок та чоловіків.

Молодий чоловік.

Шановний голово! Я нагадаю
Про того тут, кого ми добре знали,
Чні слівця, цікаві приповідки,
Дотепні жарти, відповіді влучні,
Ущипливі в поважності зумисній,
Бенкети наші сміхом приправляли
І гнали морок, що чума безжальна,
Негадано в гостину завітавши,
На найясніші посла уми.
Два дні пройшло, як вигадками тішив
Він збори наші. Тож не може бути,
Щоб ми на цім гулянні безтурботнім
Забули Джексона. Його тут крісло
Стоїть порожнє, ніби виглядає
Дотепника. А він пішов уже
У невідомі житла попідземні...
Ніколи красномовніший язик
Не замовкав іще в труні холодній,—
Та ми тимчасом живемо, і нам
Нема чого смутитися. Дзвінкі
Возьмімо кубки, в вигуках веселих
Згадаймо Джексона, немов між нами
І досі він живий!..

Голова бенкету.

Покинув перший
Він коло наше і тому в мовчанні
За його вишіймо.

Молодий чоловік.

Най буде так.
(Усі п'ють мовчки).

Голова.

Твій голос, дівчино, у рідних співах
Дійшов межі довершености. Пісню
Зачни нам дяку, тугою повиту,
Щоб потім ми в веселощі пірнули
Ще запальніш, як той, хто в дивнім сні
Був розлучився з нашою землею.

Мері (співає).

Мирна праця, втіхи милі
В краї нашому цвіли.
Юрми люду щонеділі
До церков побожно йшли.
Наших діточок у школі
Щебетали голоси,
І з серпом блищала в полі
Криця гострої коси.

Час прийшов—заперто школу,
Обезлюділи церкви,
Жито клониться додолу,
Ліс мовчить, як неживий.
На селі людей немає,
Мов пожежа перейшла,—
Тільки цвинтар всіх приймає
До останнього житла.

Щохвилини мертвих носять,
А моління ще живих

Крізь ридання бога просять
Упокоїть душі їх.
Щохвилини нове тіло
Похорону дожида,
І збиваються могили,
Наче в бурю череда.

Як судила доля рано
Одвісти твоїй весні,
Я молю тебе, коханий,
Та не сужений мені,
Не цілуй у мертві губи,
Не доторкуйся руки,—
Проведи в могилу, любий,
Вірну Дженні здалеки.

А тоді—покинь ці луки
І піди в далеку путь,
Щоб душі безмежні муки
Десь розвіять і забуть.
Аж коли чума загине,
Мій німий одвідай прах,
А Едмонда не покине
Дженні й там, у небесах.

Голова.

За пісню цю спасібі, люба Мері,
За пісню, повну смутку та скорботи.
Колись чума, як бачиться, так само
Одвідала поля й долини ваші,—
І розляглися стогони та зойки
На берега потоків і струмків,
Що в наші дні дзюркочуть супокійно
У дикім раї вашої землі.
Той чорний год, коли в страшні покоси
Лягли одважні, чисті, молоді,—
Яку він пам'ять по собі лишив?
Хіба що в простій пісні відгомони,
Тужливій і приємній. Ні, ніщо

Так не печалить нас серед бенкету,
Як ніжний звук, одбитий у серцях.

Мері.

О, я б волила не співать ніколи,
Свій рідний край покинувши навік!
Батьки любили слухать юну Мері
І я тепер неначе наслухаю
Саму себе в далекій, бідній хаті...
Мій голос був тоді солодший: він
Був голосом невинности.

Луїза.

Не в моді
Тепер такі пісні. Та й досі є
Ще прості душі; їм сльоза жіноча
Довірливі розчулює серця.
Здається їй, що анікто не встоїть
Перед її плачем. Коли б же сміхом
Хотіла взяти, то мабуть усе
Сміялось би. Хвалив тут Вальсінгам
Красунь північних,—ну, вона тепер
І розстогналася. О, ненависні
Шотландські коси, жовті та гидкі!

Голова.

Стривайте но: коліс я чую стук!
(Іде візок, повний мерців. За погонича на йому негр).

Луїза, бач, зомліла. А здавалось,
Що має серце тверде, як у мужа.
Жорстокий проти ніжного кволіший
І страх живе у пристрасній душі!
Водою збризни, Мері. Так. Їй краще.

Мері.

Ганьби моєї та печалі сестро,
Схились до мене.

Луїза.

Демон уявився
Мені вві сні—весь чорний, білокий,
У свій візок мене він кликав. Там
Лежали трупи й хрипло белькотали
Незрозумілі і страшні слова.
Скажіть мені: візок проїхав справді
Чи тільки снівся?

Молодий чоловік.

Годі бо, Луїзо,
Развеселись. Хоч улица вся наша—
Німотний схов од смерти та одчаю,
Безжурности та забуття притулок,—
Та може скрізь візок той проїздить.
І ми йому перечити не смієм.
А щоб кінець покласти цій розмові
Та втішити жіноцтво,—заспівай
Нам, Вальсингаме, не сумної пісні,
Що од журби шотляндської вродилась,
А пісні, де панує буйний Вах,
Що виникла над келехом кипучим!

Голова.

Того не вмю. Заспіваю гімн
Чумі на честь. Я вчора склав його,
Коли вночі додому повернувся.
Уперше за життя мене охота
Взяла до рим. То слухайте ж пильніше:
Мій хриплий голос тут якраз пасує.

Голоси.

Гімн про чуму! Послухаймо його!
Гімн про чуму! Чудесно! Bravo, bravo!

Голова (співає).

Коли звияжниця-зима,
Як гордий вождь, веде сама

На нас жорстокі та суворі
Полки морозів і снігів,—
Огні ми світимо бадьорі
І бенкетуєм круг огнів.

Цариця розпачу, чума
Тепер іде на нас сама,
На жниво важачи багате,
І день, і ніч до нас в вікно
Могильна стукає лопата...
Яку ж утіху нам дано?

Як од примхливої зими,
Замкнімось, друзі, од чуми,
Креснім огню, чарки налиймо,
Повиймо пристрастю уми,
І, шалу кинувшись в обійми,
Прославмо царствіє чуми.

Є дивні чари у бою,
Страшної прірви на краю,
В безмежнім, грізнім океані,
В ревінні хвиль, в диханні тьми,
І в аравійськiм урагані,
І в лютім подиху чуми.

Все, що таїть загин і жах,
У смертних підійма серцях
Солодкий захват незбагненний,
Безсмертя, може, заповіт,—
І щастя тому, хто в шалений,
Безумний поринає світ!

Хвала тобі, чумо, хвала!
Нам не страшна могильна мла,
На заклик твій ми стать готові,
Підносим пінні кубки ми
І п'єм цілунки пурпурові,
Хоч може сповнені чуми.

(Входять старий священник).

Св я щ е н и к.

Безбожний спів, безбожні нечестивці!
Бенкетами, розпусними піснями
Глузуєте з німої ви скорботи,
Що всюди смерть посіяла похмура.
На цвинтарі, під похоронний плач,
Під голосіння ревно я молюся,—
А ваші дикі ігрища блюзнірські
Тривожать супокій могил,—і землю
Над мертвими тілами потрясають.
Коли б жінок і немошних молитви
Загальної не освятили ями,—
Сказав би я, що духи тут лукаві
Схопили душу вмерлого злочинця
І в вічну темряву зо сміхом тягнуть.

Кілька голосів.

Про пекло ловко він оповіда!
Йди, старий! Тут не до тебе, діду!

Св я щ е н и к.

Святою вас я закликаю кров'ю
Того, хто смерть колись прийняв за нас:
Безбожну киньте гулянку, коли
Ви хочете зустріть на небесах,
Кого любили у житті земному.
Розходьтесь по своїх домах!

Голова.

Доми

Смутні у нас—ми прагнемо утіхи!

Св я щ е н и к.

Ти, Вальсингаме, ти!—А чи забув,
Як на колінах—так іще недавно—
Труп материн сльозами обливав
І в горі бився на її могилі?

Що ж, думаєш, вона тепер не плаче,
Побачивши, як син її в розпусті
Гріховній тоне, чувши голос твій,
Що тут пісні вигукує скажені
Серед плачів та співів молитовних?
Іди ж за мною.

Голова.

О, навіщо ти
Прийшов мене тривожити? З тобою
Я не піду. Мене сюди навік
Одчай і муки міцно прикували,
Свідомість непрощеного гріха,
Жах порожнечі, що стрічаю я,
У дім свій повернувшись змертвілий,
І цих розваг незнані солодощі,
І кубка цього золота трутизна,
І пестоші—хай бог мене простить!—
Хоч грішної, та любої істоти.
Тінь матері не викличе мене
Відціль. Запізно ти сюди прибув.
Зусилля марні, хоч за їх я вдячний...
Іди ж, старий. Та хто піде з тобою,—
Хай буде проклят нині і повік!

Голоси.

Bravo, bravo! наш голово дотепний!
От так сказав! Геть, діду, геть іди!

Священик.

Матільдин кличе дух тебе святий!

Голова (встає).

Заприсягнись, піднявши в небеса
Бліду, зів'ялу руку, залишить
В труні ім'я, навіки заніміле!
Коли б од неї, чистої, схватись

Я силу мав!.. Вона мене вважала
За чесного, за гордого, і щастя
В моїх обіймах знала неземне.
Де я?.. о, благовіснице небесна!
Тебе я бачу там, куди мій дух
Уже повік не досягне...

Жіночий голос.

Безумець!
Йому ввижається померла жінка!

Священик.

Ходім за мною.

Голова.

Ні, мій отче, зглянься,
Лиши мене.

Священик.

Хай бог тебе спасе!
Прощай, мій сину.

(Виходить. Бенкет іде далі. Голова залишається, глибоко замислений).

СКУПИЙ РИЦАР.

СЦЕНА ПЕРША.

(В багні).

Альбер і Іван.

Альбер.

Хоч би там що, я буду на турнірі.
А ну, Іване, покажи шолом.

(Іван подає йому шолом).

Пробитий, знищений. Його надіти
Не можна. Треба десь новий дістати.
Який удар! Проклятий граф Дельборж!

Іван.

І ви йому віддячили незгірше:
Коли з стремен ви вибили його,
Добу лежав без тям він та ледве
Чи й вичунав.

Альбер.

А шкоди ж він не має:
Його нагрудник венеційський цілий,
А груди і шага йому не варті,
Бо інших він не стане купувать.
Чом я тоді ж не зняв шолома з нього!

А зняв би я, коли б не сором тільки
Тих пань і герцога. Проклятий граф!
Вже краще б голову мені пробив.
Убрання треба теж. В останній раз
Всі рицарі сиділи в адамашках
Та в оксамитах; я один був тільки
У панцері за герцогським столом.
Перепросив, що випадково трапив
На той турнір. А нині що скажу?
О, бідність, бідність! Як вона нам серце
Принижує. Коли Дельорж ударом
Свого списа важкого мій шолом
Пробив і далі проскакав повз мене,
А я, з чолом одкритим, острогами
Мого Еміра стиснувши, помчав
Як вихор і немов пажо малого
Відкинув графа геть на двадцять кроків,
Як з місць своїх всі дами підвелись,
Коли сама Кльотильда, вид закривши,
Несамохить зненацька закричала,
І славили гарольди мій удар,—
Тоді нікому й думка не майнула,
Що сталося причиною моєї
Хоробрости і сили навісної!
Я ошалів за мій шолом зіпсутий:
Геройству що було виною? Скупість.
Так! заразитися не трудно нею
Під спільним дахом тут з моїм отцем.
Що бідний мій Емір?

І в а н.

Він все кульгає.
Вам виїхать не можна ще на нім.

А л ь б е р.

Ну, що робить, куплю собі гнідого,
Недорого за нього й правлять.

І в а н.

Так,
Недорого, та грошей в нас нема.

Альбер.

Що ж каже той непóтриб Соломон?

Іван.

Він каже, що не може більш давати
Вам грошей без застави.

Альбер.

А де ж мені заставу взяти... д'явол!
Без застави!

Іван.

Я говорив.

Альбер.

Що ж він?

Іван.

Та крекче й мнеться.

Альбер.

То ти б сказав йому, що мій отець
І сам як жид багатий, що раніш,
А чи пізніш я все одержу в спадок.

Іван.

Я говорив.

Альбер.

Що ж?

Іван.

Мнеться все та крекче.

Альбер.

Яка біда!

І в а н.

Він сам хотів прийти.

А л ь б е р.

Ну, слава богу. Вже його на сей раз
Без викупу не випущу я.

(Стукають у двері)

Хто там?

Є в р е й.

Слуга найнижчий ваш.

А л ь б е р.

А, мій дружека!
Проклятий жид, поважний Соломон!
Ану, ходи сюди: так ти, я чую,
Не віриш в борг?

Є в р е й.

Ах, рицарю ласкāvий,
Присяй-бі, рад би я... але не можу.
Де грошей взяти? Я знищився упень,
Все рицарям ретельно постачавши.
Ніхто не платить. Вас хотів просить,
Чи не могли б ви хоч частину дати...

А л ь б е р.

Розбійнику! Та мавши в себе гроші,
Чи я б морочився з тобою? Ну,
Не будь упертим, любий Соломоне,
Давай червінці. Висип мені сотню,
Поки тебе не потрусили.

Є в р е й.

Сотню!

Якби ж то мав я сто червінців!

А л ь б е р.

Слухай:

Не гріх тобі приятелів своїх
Не визволяти?

Є в р е й.

Присягаюсь...

А л ь б е р.

Годі,

Застави захотів? Що за дурниця!
Що я в заставу дам? Свинячу шкуру?
Якби я міг в заставу дати щось,
То вже давно продав би сам. Чи слова
Рицарського тобі, собако, мало?

Є в р е й.

О, ваше слово, поки ви живі,
Багато дуже важить. Повні скрині
Усіх багатирів флямандських зараз
Як талісман воно вам одімкне.
Але коли його передасте ви
Мені, єврею бідному, сами ж—
Хай бог боронить!—помрете, тоді
В моїх руках воно подібне буде
До ключика від кинутої в море
Шкатулки.

А л ь б е р.

Та хіба переживе
Мене отець?

Є в р е й.

Як знати? Наші дні
Полічені не нами. Цвів ще вчора
Юнак, а нині вмер, і ось чотири
Діди на плечах згорблених несуть
Його в могилу. Ще барон здоровий.

Як пан біг дасть, літ десять, може двадцять
І двадцять п'ять і тридцять проживе він.

А л ь б е р.

Брехня, єврею. Через тридцять літ
Мені вже буде п'ятдесят, тоді
Нащо мені й ті гроші?

Є в р е й.

Гроші? Гроші!
Потрібні завжди нам у кожному віці;
Але юнак в них бачить слуг моторних
І не жаліючи їх шле туди й сюди,
Старий же бачить в них певніших друзів,
І береже їх, як зіницю ока.

А л ь б е р.

О, мій отець не слуг своїх, не друзів
В них бачить, а панів, і сам їм служить.
І як ще служить! Як альжирський раб.
Як пес на ланцюгу. В холодній цюпі
Живе, п'є воду, їсть сухі скоринки,
Всю ніч не спить, все бігає та бреше.
А в скринях золото дарма собі
Лежить. Мовчи! Колись мені воно
Послужить, не залéжиться...

Є в р е й.

О, певно,
На похоронах ясного барона
Пролетється більше золота, ніж сліз.
Пошли вам, боже, спадок швидше.

А л ь б е р.

Амен!

Є в р е й.

А можна б...

А л ь б е р.

Що?

Є в р е й.

Таке є...
Так, думав я, що зілля

А л ь б е р.

Що за зілля?

Є в р е й.

Так—є в мене
Дідусь один знайомий, він єврей,
Аптекарь бідний...

А л ь б е р.

Певно, що лихвар
Такий же, як і сам ти, чи чесніший?

Є в р е й.

Ні, рицарю. Мій Товій інший торг
Провадить. Він готує краплі... дивно,
Яка в них сила.

А л ь б е р.

А мені з них щоб?

Є в р е й.

На шкляночку води... трьох крапель досить,
В них ні смаку, ні кольору не знати:
А чоловік без болю в животі,
Без нуду, без різачки умирає.

А л ь б е р.

То твій дідусь отрутою торгує?

Єврей.

Так—і отрутою.

Альбер.

Що ж? Замість грошей
У позикку мені даси ти з двісті
Пляшок отрути—по червінцю пляшку.
Чи так, чи як?

Єврей.

Ви смієтєся з мене.
Ні, я хотів... можливо ви... я думав,
Що час баронові вже вмерти.

Альбер.

Як!
Струїти батька! синові посмів ти...
Держи його, Іване! І ти смів
Мені!.. Та знаєш ти, душе жидівська,
Собако, гадино, що я тебе на брамі
Повішу зараз же.

Єврей.

О, винен я!
Даруйте, я пожартував.

Альбер.

Іване,
Віршовку!

Єврей.

Я... я жартував. Я гроші
Приніс вам.

А л ь б е р.

Геть псе!

(Єврей виходить).

От мене до чого
Доводить скупість рідного вітця!
Жид смів мені таку пораду дати!
Вина мені дай шклянку! Я тремчу весь...
А все ж, Іване, грошей мені треба...
Біжи за жидом проклятим. Візьми
Його червінці. Та сюди мені
Подай каламаря. Я шахраєві
Дам розписку. Але самого Юду
Сюди не вводь... Або чекай—червінці
Його пахтітимуть пекельним духом,
Як срібняки прапращура його...
Вина просив я.

І в а н.

В нас вина ні краплі
Нема.

А л ь б е р.

А те вино, що в подарунок
Мені прислав з Еспанії Ремон?

І в а н.

Остайню пляшку вчора я заніс
Слабому ковалеві.

А л ь б е р.

Пам'ятаю...
То дай води. Яке життя прокляте!
Ні, край всьому—піду шукати суду
У герцога: нехай примусить батька
Мене тримати при собі, як сина,
А не як мишу ту, що з підземелля.

СЦЕНА ДРУГА.

(*Льох*).

Барон.

Як молодий гульвіса жде спіткання
З повією лукавою якоюсь
Або з улещеним пустим дівчám,
Так я весь день чекав того часу,
Коли зійду нарешті в льох таємний
До вірних скринь моїх. Щасливий день!
Сьогодні можу я у шосту скриню
(У скриню ще не повну) знову жменю
Назбираного золота покласти.
Здається, небагато, та помалу
Скарби ростуть. Десь я читав, що цар
Раз воїнам звелів знести на купу
Землі по жмені. І курган величний
Там виріс, і з його вершини цар
Міг оглядати весело павколо
І поле, вкрите білими шатра́ми,
І море, де мигтіли кораблі.
Так я, мою звичайну данину
По жмені бідній зносячи в цей льох,
Насипав мій курган і з нього можу
Дивитися на все, мені підвладне.
Що не підвладним є мені? Мов демон
Я звідси можу світом керувати.
Захочу—і збудуються палаци,
Захочу—і в сади мої розкішні
Збіжаться німфи жвавою юрбою,
І музи дань свою мені дадуть,
І вільний геній схилиться в покорі
І труд безсонний і чеснота смирно
Чекатимуть моєї нагороди.
Я свисну - і скривавлене злочинство
Вповзе до мене боязко і руку
Мені лизатиме і в очі гляне,
Читаючи в них знак моєї волі.
Мені покірне все, а я—нічому;
Я знісся понад всім, я маю спокій;

Я знаю міць мою,—і з мене досить
Свідомости цього.

(Дивиться на своє золото).

От ніби й трохи,
Але якої сили людських кривд,
Турбот, благань, сліз марних і прокльонів
Воно виразником є тяжкомовним!
Тут є старий дубльон... ось він.

Сьогодні

Його вдова мені дала, та перше
З трьома дітьми півдня перед вікном,
Голосячи, стояла на колінах.
Йшов дощ і перестав і знов пішов,—
Не рухалася з місця лицемірка;
Її прогнати міг би я, та щось
Мені шептало, що мені вона
Борг чоловіків принесла і завтра
В тюрмі сидіти певно не захоче.
А цей? Його мені привіс Тібо.
Де взять було йому, неробі, шельмі?
Звичайно вкрав, а може там, вночі
На битому шляху або в гаю...
Авжеж! Як би всі сльзи, кров і піт,
Пролиті за все те, що тут таїться,
З глибин землі всі виступили враз,
То знов була б потіпа захлиснувся б
Я у моїх льохах. Але пора.

(Хоче відчинити скриню).

Коли я хочу скриню відчинити,
Я щоразу тремчу і весь горю.
Не страх (о, ні! кого мені боятись?
Меч при мені, за золото дасть одсіч.
Рицарська зброя), серце моє тисне
Якесь невідоме почуття...
Нас упевняють медики: є люди,
Що в душогубстві дістають приємність.
Коли ключа вкладаю я в замок,
Я почуваю те, що почувають

Вони, як в жертву всадять ніж: приємно
І страшно разом.

(Відчиняє скриню).

Ось мої розкоші!

(Всипає гроші).

Йдіть, годі вам ганяти по світах,
Служити людським пристрастям і нуждам,
Спочиньте тут сном сили і спокою,
Як сплять боги в глибоких небесах!..
Сьогодні свято справити я хочу;
Перед усіми скринями по свічці
Я запалю, і всі їх одімкну,
І ставши серед їх, дивитись буду
На ті блискучі купи.

(Запалює свічки і відчиняє скрині одну по одній).

Я царствую!..

Який чарівний блиск! Моя держава
Мені покірна і міцна. В ній слава,
В ній честь моя і щастя! Я царствую!
А хто слідом за мною візьме владу
Над нею? Мій наслідник. Той безумець,
Той марнотравець молодий! Товариш
Гульвіс розпусних. Ледве я умру,
Він, він! сюди, під це німе, спокійне
Склепіння зійде з купою жадних,
Облесливих дворян, ключі у трупа
Мого укравши, з реготом одчинить
Всі скрині він, і потечуть скарби
В кишені їх діраві, атласові.
Святе начиння він розіб'є, грязь
Полє царським елеєм—він розточить...
А по якому праву? Чи даремно
Це все мені досталося, чи жартом,
Немов тому грачеві, що кістьми
Гримить собі та купи загібає?
Хто знає, скільки ж то гірких ошад,
Затислих пристрастей, думок важких,
Турбот щоденних і ночей неспаних

На це зложилося? Чи скаже син,
Що серце в мене мохом обросло,
Що я не вмів бажати, що і совість
Мене не гризла зовсім, совість—звір той,
Що пазурями серце нам шкребе,
Нежданий гість, докучливий розмовник,
Лихвар жорстокий, відьма, що від неї
На небі місяць мерхне і могили
Тривожаться і мертвих вислають!
Ні, спёршу вистраждай собі багатство,
А там побачим, чи нещасний стане
Те марнувати, що набуто кров'ю.
Якби ж то міг я від очей непевних
Сховати льох мій! О, якби з могили
Прийти я міг і, вартовою тінню
На скрині сівши, від людей живих
Мої скарби тут стерегти, як нині!..

СЦЕНА ТРЕТЯ.

(В палаці).

Альбер, Герцог.

Альбер.

Повірте, найясніший пане, довго
Терпів я сором бідности гіркої.
Якби не скрутний стан, моєї скарги
Ви не почувли б.

Герцог.

Вірю, вірю вам!
Такий, як ви, шляхетний рицар, батька
Без крайньої потреби не оскаржить...
Таких розпусних мало... Будьте певні:
Я батька вашого усовіщю
На самоті, без шуму. Я чекаю
На нього. Ми не бачились давно.
Він другом був ще дідові мойому.
Пригадую, як на свого коня

Мене, мале хлоп'я, він садовів
І покривав своїм важким шоломом,
Немов би дзвоном...
(Дивиться в вікно).

Хто це? Чи не він?

Альбер.

Так, пане мій, це він.

Герцог.

Ідіть же ви
В той покій. Я покличу вас.
(Альбер виходить; входить барон).

Бароне,
Який же радий я, що бачу вас
Бадьорим і здоровим.

Барон.

Я щасливий,
Мій пане, що на ваш наказ мав сили
Явитися.

Герцог.

Давно, давно вже ми
Не бачились. Мене ви не забули?

Барон.

Я, пане мій? Я мов тепер вас бачу.
О, ви були дитина жвава. Герцог
Покійний говорив було мені:
Філіппе (так і звав мене він завжди,
Філіппом просто), що ти скажеш? Га?
Десь літ за двадцять, певно, ти та я
Ми будем дурні перед цим малим,
Виходить, перед вами...

Герцог.

Ми знайомість
Тепер відновим. Ви мій двір забули.

Барон.

Старий вже я, мій пане. При дворі
Що я робитиму? Ви молоді ще:
Турніри, свята любі вам. А я
До них не здатен вже. Бог дасть війну,
То я готовий злізти, кректячі,
Знов на коня; ще сили в мене стане
Мій меч старий тремтячою рукою
За вас, мій пане, вийняти з піхів.

Герцог.

Бароне, щирість ваша нам відома.
Ви другом дідові були; мій батько
Вас поважав. І я вас завжди мав
За рицаря хороброго; присядьмо.
У вас, бароне, діти є?

Барон.

Є син.

Герцог.

Чому ж його я при собі не бачу?
Вам двір докучив, а в його літах
І стані слід йому при нас би бути.

Барон.

Мій син не любить світського життя:
Він дикої і мовчазної вдачі.
Круг замку по лісах він все блукає,
Як молодий олень.

Герцог.

Не випадає
Йому людей дуратись. Ми привчимо

Його до свят веселих і турнірів.
Пришліть його до мене. Відповідне
Свому становищу призначте сину
Утримання... Ви супитесь—з дороги
Стомились ви?

Барон.

Я не стомився, пане;
Але мені ви завдалі стиду.
Я перед вами не хотів признатись,
Та змушуєте ви мене сказати
Про сина те, що хотів я потаїти.
На жаль великий, пане, він негідний
Ні ласки вашої, ані уваги,
Він молодість свою провадить буйно,
В низькій розпусті.

Герцог.

Це тому, бароне,
Що він один. Самотність і безділля
Звичайно гублять молодих людей.
Пришліть його до нас, і він забуде
Ті звички, що на самоті засвоїв.

Барон.

Простіть мені, мій пане, але справді
Я згодитись на це не можу..

Герцог.

Чом же?

Барон.

Звільніть старого...

Герцог.

Я жадаю знати
Причину вашої відмови.

Барон.

Гнів я

На сина маю.

Герцог.

Защо?

Барон.

За лихе

Злочинство.

Герцог.

В чім же є воно, скажіть?

Барон.

Облиште, герцоге!..

Герцог.

Це дуже дивно.

Чим вам за нього сором?

Барон.

Сором... так...

Герцог.

Що ж він зробив?

Барон.

Він... він мене убити

Хотів.

Герцог.

Убити! Так його віддам я
На карний суд, як чорного злочинця.

Барон.

Доводити не стану я, хоч знаю,
Що певно прагне він моєї смерти,
Хоч знаю, що мене він замишляв...

Герцог.

Що?

Барон.

Обікрасти.

Альбер.

(Альбер впадає в кімнату).

Клевета, бароне!

Герцог.

Як сміли ви?

Барон.

Ти тут! і ти, ти смів!..
Ти міг таке на батька слово мовить!..
Я клевету! І перед нашим паном?
Мені, мені... чи вже не рицар я?

Альбер.

Ви клеветник!

Барон.

І ще не вдарив грім!
О, боже правий! Підійми ж свій меч
І розсуди нас!

(Кидає рукавичку, син хапливо її підіймає).

Альбер.

Дякую. Ось перший
Дарунок батька!

Герцог.

Що я бачив? Що

Було переді мною? Син прийняв
Від батька виклик. У які часи
Я герцогський ланцюг надів на себе!
Мовчи ти, тигрєня! І ви, безумче,
Вгамуйтеся. (До сина). Киньте це; віддайте
зараз

Цю рукавичку. (Відбирає її).

А л ь б е р. (На бік).

Шкода!

Г е р ц о г.

Так і вп'явся
Кігтями в неї! Нелюд! Геть з очей
І не являйтесь доти, доки сам я
Вас не покличу. (Альбер виходить).
Ви, старий, нещасний,
Чи вам не сором?

Б а р о н.

Пане мій, простіть...
Не можу встояти; мої коліна
Ослабли... душно!.. душно!.. Де ключі?
Ключі, ключі мої!..

Г е р ц о г.

Умер він. Боже!
О, що за вік! Які страшні серця!

1830.

КАМ'ЯНИЙ ГІСТЬ.

Leporello. O statua gentilissima
Del gran' Commendatore!..

...Ah, Padrone!

Don Giovanni.

СЦЕНА ПЕРША.

Дон-Гуан і Лепорельо.

Дон-Гуан.

Тут ночі діждемося. Ах! до брами
Мадріда ми нарешті добулись.
Вже хутко я по вулицях знайомих
Помчусь, плащем свої закривши вуса,
А капелюх насунувши на брови.
Як думаєш: так не пізнати мене?

Лепорельо.

Дуже, пізнати Дон-Гуана трудно!
Таких, як він—безодня!

Дон-Гуан.

Ти жартуєш?
Та хто ж мене впізнає?

Лепорельо.

Перший сторож,
Гітана, або п'яний музикант,

Або свій брат, нахабний кавалер
В плащі і з шпагою напоготові.

Дон-Гуан.

Малий в тім клопіт,—хай пізнають!
Тільки б
Мене не зуспив сам король, а втім
Нікого я в Мадриді не боюсь.

Лепорельо.

А завтра ж дійде і до короля,
Що Дон-Гуан з заслання самовільно
В Мадрид явився—щоб тоді, скажіть,
Він з вами зробить?

Дон-Гуан.

Відішле назад,
Вже, певно, голови мені не втнуть:
А чей же не злочинець я державний!
Мене він оддалив, мене ж любивши,
Щоб чистий спокій вже дала мені
Родина вбитого.

Лепорельо.

Ага! Ну, то-то ж!
Сиділи б ви собі спокійно там!

Дон-Гуан.

Слуга покірний! Я там ледве-ледве,
З нудьги не вмер. О, боже! Що за люди!
Що за земля! А небо?—Наче дим.
Що ж до жінок? Та я не заміняю,
Чи тямиш ти, мій глупий Лепорельо,
Останню в Андалузії селянку
На їх красунь найперших. Спочатку
Вони мені сподобались очима
Блакитними та білліною тіла,
Та скромністю, найбільше ж новиною.

Та, слава богу, хутко схаменувся:
Побачив я, що з ними гріх і знатись;
Життя нема в них—все ляльки воскові...
А наші, наші!.. Постривай, це місце
Знайоме нам; чи ти пізнав його?

Лепорельо.

Як не пізнати? Манастир Антонів
Я добре тямлю. Ви сюди вчащали,
А коней пильнував я в цім гаю;
Проклята, вам скажу, повинність. Ви
Миліше тут свої часи збавляли,
Ніж я, повірте.

Дон-Гуан (замислено).

О, Інеза бідна!
Її нема вже! Як її любив я!

Лепорельо.

Інеза!—чорнооку... Пам'ятаю!
Три місяці ви добре залицялись
До неї, поки вам поміг лукавий.

Дон-Гуан.

Ночами... в липні.. Незвичайна милість
В її сумному погляді була
І в рисах помертвілих уст. Це дивно.
Здається, Лепорельо, за красуню
Її ти не вважав. І дійсно—мало
Краси правдивої було в ній. Очі,
Лиш очі й погляд... погляду такого
Я вже ніколи не стрічав! А голос
У неї тихий був, як у слабій...
А чоловік її був лотр суворий—
Дізнавсь я пізно... О, Інеза бідна!..

Лепорельо.

Та що ж! За нею зараз же були
Вже інші.

Дон-Гуан.

Правда.

Ле порельо.

А живі-здорові
Як будемо, ще інші будуть.

Дон-Гуан.

Певно.

Ле порельо.

Котру́ ж тепер шукати ми підём
В Мадриді?

Дон-Гуан.

О, Ляуру! Впрост до неї
Біжу я стати перед очі.

Ле порельо.

Добре.

Дон-Гуан.

До неї просто в двері; а як хто
Вже є у неї,—вилетить вікном.

Ле порельо.

Звичайно. Ну, розвеселились ми.
Недовго нас покійниці тривожать.
Хто йде до нас?

(Входять чернець).

Чернець.

Вона приїде зараз
Сюди. Хто тут? Ви люди Донни-Анни?

Ле порельо.

Ні, ми самі собі пани. Ми тут
Гуляємо.

Дон-Гуан.

А ви кого ждете?

Чернець.

На чоловікову могилу зараз
Прибуде Донна-Анна.

Дон-Гуан.

Донна-Анна
Де-Сольва! Як! Дружина командора,
Забив його... не пам'ятаю хто?

Чернець.

Безсовісний, розпусний Дон-Гуан,
Безбожник.

Лепорельо.

Ого-го! Он як! Чутки
Про Дон-Гуана докотились навіть
До мирного монастиря. Ченці
Хвалу йому співають.

Чернець.

Може, вам
Знайомий він?

Лепорельо.

Нам? Де там! Аві трохи.
А де ж тепер він?

Чернець.

Тут його нема.
Він десь далеко звідси, на засланні.

Лепорельо.

І слава богів! Чим далі—краще.

Усіх би їх, розпусників, в один
Мішок та в море.

Д о н-Г у а н.

Що ти? Що ти мелеш?

Л е п о р е л ь о.

Мовчіть, це я навмисне...

Д о н-Г у а н.

Командора

Тут поховали?

Ч е р н е ц ь.

Тут. Йому дружина
Надгробок спорудила і щодня
Являється вона сюди самотно
За упокой душі його молитись
І плакати.

Д о н-Г у а н.

Що за чудна вдова!
І непогана?

Ч е р н е ц ь.

Нас, ченців, жіноча
Краса приваблювати не повинна,
Але неправду говорити гріх;
Її краси чудесної не може
Не візнати й угодник.

Д о н-Г у а н.

Недарма

Небіжчик був ревнивий. Донну-Анну
Він завжди під замком держав. Ніхто з нас
Не бачив її ввічі. Я б хотів
Поговорити з нею.

Чернець.

Донна-Анна
З мужчиною ніколи не говорить.

Дон-Гуан.

А з вами, отче мій?

Чернець.

Це інша річ.
Зі мною розмовляє—я чернець.
Та ось вона.

(Входить Донна-Анна).

Донна-Анна.

Мій отче, відчиніть.

Чернець.

В ту ж мить, сеньоро; я на вас чекав.

(Донна-Анна йде за черцем).

Лепорельо.

Ну що, яка!

Дон-Гуан.

Її не видно зовсім
Під удивним чорним покривалом.
Вузьку п'ятку ледве я помітив.

Лепорельо.

Доволі з вас. Уява за хвилину
Вам домалює решту; бо у вас
Вона жвавіша, ніж у маляра.
Вам все одно, з чого б не починати—
Чи з брів, чи з ніг.

Дон-Гуан.

А знаєш, Лепорельо,
Я з нею познайомлюсь.

Лепорельо (про себе).

Ну, от маєш!
Цього ще треба! Чоловіка вбив,
Ще й на вдовині сльози подивитись
Йому кортить. Безсовісний!

Дон-Гуан.

Вже й смерклось.
Ще поки місяць не зійшов над нами
І в світлий присмерк тьму не обернув,
Ми вийдемо в Мадрид.

Лепорельо.

Еспанський гранд
Мов злодій ночі жде, боїться світла!
От прокляте життя! Чи довго буду
З ним борікатись я? Вже й сил нема!

СЦЕНА ДРУГА.

Кімната. Вечеря у Ляуро.

Перший гість.

Ляуро, присягаюсь, ще ніколи
Так досконало гарно ти не грала!
Як ти чудово зрозуміла роль!

Другий.

А як розвинула! З якою міццю!

Третій.

З яким мистецтвом!

Ляура.

Так, мені сьогодні
Вдавалось кожне слово, кожний рух.

Я вільно віддавалася надхненню.
Слова лились, немов би їх родила
Не пам'ять боязкá, а серце...

Перш и й.

Правда.

Тобі ще й досі блиском грають очі
І лиця паленіють—не згасає
Твій захват. О, Ляуро, не давай
Йому минути марно. Заспівай,
Ляуро, заспівай щонебудь!

Ля у р а.

Дайте

Мені гітару.

(Співає).

Всі.

Вава! Вава! Чудо!

Розкішно!

Перш и й.

Дякуємо, чарівнице!

Ти серце пориваєш. З насолод
Життя хіба одно кохання дужче
За музику. Але й саме кохання—
Це теж мелодія. Поглянь: Дон-Карлос,
Твій гість похмурий, як він зворушився!

Друг и й.

О, що за звуки! скільки в них душі!
Чні слова, Ляуро?

Ля у р а.

Дон-Гуана.

Дон-Карлос.

Що? Дон-Гуан!

Ляура.

Їх склав колісь для мене
Мій вірний друг, мій вітрогон коханий.

Дон-Карлос.

Твій Дон-Гуан—безбожник і поганець,
А ти—дурна!

Ляура.

Чи збожеволів ти?
Та я тебе звелю ось зараз слугам
Зарізати, хоч ти еспанський гранд.

Дон-Карлос.

(Встає).

Клич їх!

Перший.

Ляуро, гді! Не лютуй,
Дон-Карлосе. Вона... вона забула...

Ляура.

Що? Що на чеснім поединку брата
Його забив Гуан? А справді шкода,
Що не його само́го.

Дон-Карлос.

Я дурний,
Що запалився.

Ляура.

А! признався сам,
Що ти дурний—ну, згода.

Дон-Карлос.

Винен я!

Даруй, Ляуро. Знаєш: я не можу
Спокійно чути це ім'я...

Ляура.

Хіба

Тому я винна, що ім'я це вісить
У мене раз-у-раз на язиці?

Гість.

Ну, а тепер на знак, що в серці гніву
На нього ти не маєш, заспівай
Нам ще, Ляуро?

Ляура.

Добре, на прощання.
Нерано—ніч уже. Що ж заспівати?
А! слухайте.

(Співає).

Всі.

Незрівняно, розкішно!..

Ляура.

Добраніч вам, панове.

Гості.

Надобраніч,

Ляуро! (Виходять. Ляура зупиняє Дон-Карлоса).

Ляура.

Ти, шалений, залишись.
Сподобався мені ти, Дон-Гуана
Ти нагадав мені, коли наляв
Мене і з скреготом затиснув зуби.

Дон-Карлос.

Щасливий! Ти його кохала?

(Ляура потакує рухом).

Дуже?

Ляура.

О, дуже.

Дон-Карлос.

І тепер кохаєш?

Ляура.

Зараз?

Ні, не кохаю. Двох мені не можна
Кохати. Я тепер тебе кохаю.

Дон-Карлос.

Скажи, Ляуро,—скільки літ тобі?

Ляура.

Вже вісімнадцять літ.

Дон-Карлос.

Ти молода...

І будеш молодою ще літ п'ять
Чи шість. Навколо тебе ще літ шість
Вони юрбою тиснутися будуть,
Тебе голубити і милувати,
Носити подарунки дорогі,
Вітати серенадами нічними
І один одного на перехрестях
Вночі за тебе убивати будуть.
Та час мине—і очі западуть,
І, зморщені, повіки почорніють,
І сивина блисне в твоїй косі,
І називатимуть тебе старою,
Тоді—що скажеш ти?

Ляура.

Тоді... Навіщо

Про це гадати? Що то за розмова?
Чи в тебе все такі думки? Прийди—
І відчини балькон. Як тихо в небі!

Повітря тепле не зрухнеться. Ніч
Цитриною і лавром пахне. Місяць
Блищить яскраво в темній та густій
Блакиті, та гукають вартові
Протягло: я с н о!.. А далеко десь
На півночі—в Парижі—може, небо
Сповите хмарами і дощ іде,
І дме холодний вітер. А що нам,
Що нам до того? Карлосе мій, слухай:
Я вимагаю—усміхнись до мене.
Ну, то-то ж!

Д о н-К а р л о с.

Любий демон!

(Стукають).

Д о н-Г у а н.

Гей, Ляуро!

Л я у р а.

Хто там? Чий голос?

Д о н-Г у а н.

Відчини...

Л я у р а.

Невже!

О, боже мій!..

(Відчиняє двері, входить Дон-Гуан).

Д о н-Г у а н.

Вітаю...

Л я у р а.

Дон-Гуан!

(Ляура кидається йому на шпю).

Дон-Карлос.

Як! Дон-Гуан!..

Дон-Гуан.

Ляуро, друже любий!..

(Цілує її).

Ляуро, хто у тебе?

Дон-Карлос.

Я—Дон-Кáрлос.

Дон-Гуан.

От зустріч несподівана! Я завтра
Весь до твоїх послуг...

Дон-Карлос.

Ні, зараз, зараз.

Ляура.

Дон-Кáрлосе, вгамуйтеся. Ви у мене,
А не на вулиці. Ідїть, будь ласка.

Дон-Карлос (не слухаючи її).

Я жду. Ну що ж? Аджеж ти шпагу маєш.

Дон-Гуан.

Якщо тобі скортіло—дуже прошу.

(Б'ються).

Ляура.

Ай, ай! Гуане!

(Кидається на ліжку. Дон-Карлос падає).

Дон-Гуан.

Край. Вставай, Ляуро!

Ля у р а.

Що там? Убитий? І в моїй кімнаті!
Чудово! Що ж мені тепер робити,
Гульвісо, д'яволе? Куди ж його
Я викину?

Д о н-Г у а н.

Та, може, він живий ще.

(Оглядає тіло).

Ля у р а.

Якраз живий! Дивись, проклятий! Просто
У саме серце ткнув його—не схибив,
І кров не йде з трикутної уразки,
А вже не дише—добре?

Д о н-Г у а н.

Що робить?

Він сам того хотів.

Ля у р а.

Ех, Дон-Гуане,
Аж прикро. Вічні фіглі та пригоди!..
А все мовляв, невинен. Звідки ти?
Давно вже тут?

Д о н-Г у а н.

Я тільки ось приїхав,
І то тихдём, мене ще не простили.

Ля у р а.

І зараз же згадав свою Ляуру?
Як так, то добре. Тільки ні, не вірю.
Ти поуз двір мій випадково йшов
І дім зобачив.

Д о н-Г у а н.

Ні, моя Ляуро.

Спитайся Лепорельо. Я спинився
Край міста в підлії Венті. Я Ляури
В Мадріді йшов шукати.

(Цілує її).

Ляура.

Друже мій!
Чекай... при мертвому? Що з ним робити?

Дон-Гуан.

Облиш його. Удосвіта раненько
Я винесу його під опанчею
І покладу на перехресті...

Ляура.

Тільки

Дивись, щоб не побачили тебе.
Як добре ти зробив, що на хвилину
Пізніш явився. В мене тут твої
Приятелі вечеряли. Ось тільки
Пішли вони. Якби ти їх застав!

Дон-Гуан.

Ляуро, і давно його ти любиш?

Ляура.

Кого? Ти сніш.

Дон-Гуан.

Ні. А признайся, скільки
Разів мене ти зрадила тоді,
Як не було мене?

Ляура.

А ти, гувьвісо?

Дон-Гуан.

Скажи ж... Ні, поговорим опісля...

СЦЕНА ТРЕТЯ.

(Пам'ятник Командора).

Дон-Гуан.

Все йде на краще. Ненароком вбивши
Дон-Карлоса, я чернецем смиренным
Сховався тут—і бачу кожний день
Мою вдову прекрасну, і, здається,
Запав їй в око. До цього часу
Поводились ми чемно і пристойно,
Але сьогодні зважусь на розмову.
Пора. Як я почну? «Насмілюсь...» ні...
«Сеньоро...» ет! що в думку навинється,
То і скажу, без намислу, як справжній
Імпровізатор пісні про кохання...
Вже час би їй приїхати. Без неї,
Я думаю, нудьгує командор.
Яким тут велетнем він виглядає!
Які рамена! що за Геркулес!
А сам, небіжчик, був малий та хирий!
Тут він, зіп'явшись на ногах, не міг би
До свого носа руку дотягти.
Коли за Ескур'ялом ми зійшлись,
Наткнувся він на шпагу і завмер,
Немов на шпильці коник польовий.
А вдачі він був гордої, крутої
І мав одважний дух... А! ось вона.

(Входять Донна-Анна).

Донна-Анна.

Він знову тут. Мій отче, вибачайте,
Що я порушила задуму вашу.

Дон-Гуан.

Я мушу в вас, сеньоро, вибачення
Прохати. Може я перешкоджаю
Печалі вашій вільно виливатись.

Донна-Анна.

Ні, отче мій, печаль моя в мені.
При вас мої благання можуть в небо
Смиренно зноситись. Прохаю також
І вас до них свій голос прилучити.

Дон-Гуан.

Мені молитесь з вами, Донна-Анно!
Не годен я доручення такого.
Я не посмію грішними устами
Святу молитву вашу повторяти.
Я тільки здалека дивлюсь на вас
З побожністю, коли, схилившись тихо,
Ви чорні кучері на м'армур білий
Розсиплете—і бачиться, що тайно
На сей надгробок янгол прилетів.
В душі збентеженій я не знаходжу
Тоді молитви. Я дивуюсь німо
І думаю: щасливий той, чий м'армур
Зігріто підихом її небесним
І скроплено слізьми її кохання.

Донна-Анна.

Які чудні слова!

Дон-Гуан.

Сеньоро?

Донна-Анна.

Що?

Мені... забули ви...

Дон-Гуан.

Що недостойний
Самітник я? Що грішний голос мій
Тут не повинен гучно розтинатись?

Донна-Анна.

Мені здалося... Я не зрозуміла...

Дон-Гуан.

Ах, бачу: ви про все, про все дізнались!

Донна-Анна.

Про що дізналась?

Дон-Гуан.

Так, я не чернець...
Край ваших ніг пробачення благаю.

Донна-Анна.

О, боже! встаньте, встаньте!.. Хто такий ви?

Дон-Гуан.

Нещасний, жертва марного чуття!

Донна-Анна.

О, боже мій! і тут, при цьому гробі!
Лишіть мене!..

Дон-Гуан.

Хвилину, Донна-Анно!
Одну хвилину!

Донна-Анна.

Що, як зійде хто!

Дон-Гуан.

Ні, ґрати замкнені. Одну хвилину!

Донна-Анна.

Ну? Що? Чого жадаєте ви?

Дон - Гуан.

Смерти!

О, хай край ваших ніг умру я зараз,
Хай бідний прах мій тут же поховають,
Не обік праху, милого для вас,
Не тут—не близько—далі, там денéбудь,
Біля дверей, край самого порога,
Щоб каменя мого могли торкнутись
Ви легкою ногою чи убранням,
Коли сюди, на цей нагробок гордий
Ви прийдете, щоб кучері схляти
І лити слъози.

Донна - Анна.

Ви ума збуліся!

Дон - Гуан.

Хіба бажати смерти, Донна-Анно,
То знак безумства? О, коли б я був
Безумцем, я б хотів живим лишитись,
Я б мав надію ніжною любов'ю
Порушити вам серце; о, якби
Я був безумцем, я б тоді всі ночі
Простоював перед бальконом вашим,
Яб серенадами ваш сон тривожив,
Не став би я ховатись,—навпакі,
Старався б вам потрапити на очі;
Якби я був безумцем, я б не став
Свої страждання зносити безмовно...

Донна - Анна.

То це ви мовчите?

Дон - Гуан.

Ах, Донна-Анно,
Це випадок, це випадково сталося,
Що вихопився я, а то моєї

Сумної таємниці ви не взнали б
Ніколи в світі...

Д о н н а - А н н а.

І давно мене ви
Кохаєте?

Д о н - Г у а н.

Давно чи ні, не знаю,
Але відтоді лиш я склав ціну
Хвилинному життю, відтоді тільки
Я зрозумів, що значить слово «щастя».

Д о н н а - А н н а.

Ідіть собі—ви чоловік непевний.

Д о н - Г у а н.

Непевний! Чим?

Д о н н а - А н н а.

Я слухать вас боюсь.

Д о н - Г у а н.

Я змовкну; тільки не женіть того,
Для кого образ ваш одна відрада.
Я не таю в душі палких надій,
Нічого не жадаю, тільки вас
Я мушу бачити, коли судилось
Мені життя.

Д о н н а - А н н а.

Ідіть—не місце тут
Таким словам, таким безумствам... Завтра
Прийдіть до мене; і коли на бога
Присягнетесь поводитись зі мною
З повагою, я вас прийму—але..
Увечері, пізніш... Як повдвіла,
З того часу не бачу я нікого...

Дон-Гуан.

Ви янгол, Донна-Анно! Хай господь
Утішить вас, як ви самі сьогодні
Утішили нещасного!..

Донна-Анна.

Ідіть же.

Дон-Гуан.

Одну хвилину ще.

Донна-Анна.

Ні, треба, мабуть,
Самій піти... До того ж і моління
На ум не йде. Ви світськими речами
Мене розважили; від них вже ухо
Моє давно, давно відвикло. Завтра
Я вас прийму...

Дон-Гуан.

Ще вірити не смію,
Не смію щастю я своєму віддатись!
Я завтра вас побачу.. І не тут,
Не крадькомá!

Донна-Анна.

Так, завтра, завтра.
Як вас зовуть?

Дон-Гуан.

Дієго-де-Кальвадо.

Донна-Анна.

Прощайте, Дон-Дієго.

(Виходить).

Дон-Гуан.

Лепорельо!

(Лепорельо входить).

Лепорельо.

Чого вам треба?

Дон-Гуан.

Любий Лепорельо!

Я... я щасливий! Завтра!—чуєш? «Завтра,
Увечері, пізніш!!» Мій Лепорельо,
Вже завтра!.. От що, приготуй мені...
Я мов дитя щасливий!

Лепорельо.

Донна-Анна

Далась на мову? Пару слів ласкавих
Вона до вас промовила, чи може
Її ви поблагословили?

Дон-Гуан.

Ні,

Мій Лепорельо, ні! Вона у себе
Побáчення, побáчення мені
Призначила!

Лепорельо.

Невже? О, вдови, вдови!

Всі ви одної вдачі.

Дон-Гуан.

Я щасливий!

Співати хочу, світ увесь обняти!

Лепорельо.

А командор? Що скаже він про це?

Дон-Гуан.

Ти думаєш, він буде ревнувати?
Вже певно ні: він чоловік розумний,
І як умер, з того часу притих.

Лепорельо.

Ні, ви погляньте на його статую.

Дон-Гуан.

Що ж?

Лепорельо.

Ніби дивиться вона на вас
І сердиться.

Дон-Гуан.

Іди лиш, Лепорельо,
Проси її ласкаво завітать
До мене, ні, до Донни-Анни, завтра.

Лепорельо.

Статую в гості кликати! Навіщо?

Дон-Гуан.

Вже ж, певно, не для милої розмови.
До Донни-Анни запроси статую
Прийти пізніш увечері і стати
Біля дверей на варті.

Лепорельо.

Ну й охота
У жарти вам заходити, і з ким!

Дон-Гуан.

Іди ж.

Лепорельо.

Але...

Дон-Гуан.

Іди.

Лепорельо.

Преславна, пишна
Статує! Пан мій, Дон-Гуан, покірно
Вас просить завітати... Ні, не можу,
Ій-богу, страшно.

Дон-Гуан.

Тхір! Ось я тобі!..

Лепорельо.

Чекайте. Пан мій, Дон-Гуан, вас просить
Прибути завтра ввечері пізніш
До вашої дружини в дім і стати
Біля дверей...

(Статуя киває головою на знак згоди).

Ай!

Дон-Гуан.

Що там?

Лепорельо.

Ай, ай, ай!

Ай, ай!.. умру.

Дон-Гуан.

Що сталося тобі?

Лепорельо (киваючи головою).
Статуя... ай!

Дон-Гуан.

Ти кланяєшся?

Лепорельо.

Не я—вона!

Ні,

Дон-Гуан.

Що за бредню верзеш ти!

Лепорельо.

Підіть самі.

Дон-Гуан.

Ну, от дивись, нікчемо!
(До статуї). Я, пане-командор, прошу тебе
Прибути завтра до вдови твоєї,
Де буду я, і стати там на варті
Біля дверей. Що? будеш?

(Статуя киває знов).

Боже мій!

Лепорельо.

А що? Чи я вам не казав...

Дон-Гуан.

Ходім.

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА.

(Кімната Донки-Анни).

Дон-Гуан і Донна-Анна.

Донна-Анна.

Я прийняла вас, Дон-Дієго! Тільки
Боюсь, що вам моя сумна розмова
Нудною буде. Бідна удова,
Я все свою утрату пам'ятаю:
Мішаю сльози з усміхом, мов квітець.
Що ж мовчите ви?

Дон-Гуан.

Тішуся безмовно,
В уяві, що на самоті зі мною
Прекрасна Донна-Анна. Тут—не там,
Не при надгробку щасного мерця—
І бачу вас уже не на колінах
Перед холодним, мармуровим мужем.

Донна-Анна.

То ви ревниві, Дон-Дієго! Муж мій
І в гробі мучить вас.

Дон-Гуан.

Я не повинен
Вас ревнувати. Ви його обрали.

Донна-Анна.

Ні, з Дон-Альваром взяти шлюб мені
Веліла мати. Ми були убогі,
А Дон-Альвар—багатий.

Дон-Гуан.

Щастя мав!
Скарбі порожні він до ніг богині
Зложив: от чим досяг він раювання!
Якби я перше вас пізнав—як радо
Мій славний стан, багатства, все б віддав,
Все за єдиний ваш ласкавий погляд!
Скорявся б я небесній вашій волі,
Як раб! Всі ваші примхи я пізнав би,
Щоб їх запобігати, щоб життя
Вам чарівною казкою здавалось!
Але, на жаль, мені судилось інше!

Донна-Анна.

Дієго, досить! Слухаючи вас,
Я мимохіть грішу—мені не вільно

Кохати вас, бо удова повинна
І домовині вірною зостатись.
Коли б же знали ви, як Дон-Альв'яр
Мене кохав! О, Дон-Альв'яр вже певно
Закоханої дами не прийняв би
У себе в домі, будши удовцем.
Він був би вірний шлюбному коханню.

Дон-Гуан.

Не мучте серця, Донна-Анно, вічним
Нагадуванням про свою дружину.
Доволі з мене кари, хоч на кару
Від вас і заслужив я, може.

Донна-Анна.

Чим?

Вас путами не зв'язано святими
Ні з ким—хіба не правда? Покохавши
Мене, ви проти мене й проти неба
Не винні.

Дон-Гуан.

Боже! Проти вас!

Донна-Анна

Хіба

Ви винні проти мене? То скажіть же—
Чим?..

Дон-Гуан.

Ні, ніколи!..

Донна-Анна.

Що таке, Дієго?
Ви проти мене винні? Чим, скажіть.

Дон-Гуан.

Ні, ні, нізащо!

Донна-Анна.

Це, Дієго, дивно.
Я прошу, я від вас жадаю...

Дон-Гуан.

Ні.

Донна-Анна.

А! Ось-як ви моїй покірні волі,
А що мені ви зараз говорили?
Що ви б хотіли стать моїм рабом.
Дієго, я розгніваюсь: кажіть,
Чим проти мене винні ви?

Дон-Гуан.

Не смію:

Тоді мене знехавдите ви.

Донна-Анна.

Ні, ні! Я вас задалегідь прощаю,
Але я знати хочу.

Дон-Гуан.

Не бажайте

Страшну, убійчу таємницю знать.

Донна-Анна.

Страшну! Ви мучите мене, Дієго:
Я страх яка цікава—що таке?
І як образити мене могли ви?
Я вас не знала. Ворогів у мене
Нема і не було. Убійник мужа
Один і є.

Дон-Гуан (про себе).

Іде до краю справа!
Скажіть мені: нещасний Дон-Гуан
Вам не знайомий?

Донна-Анна.

Ні, його я зроду
Не бачила.

Дон-Гуан.

В душі у вас до нього
Є ворожнеча?

Донна-Анна.

З обов'язку честі.
Але ви одхиляєте мене
Від мого запитання, Дон-Дієго—
Я вимагаю...

Дон-Гуан.

Що якби зустріли
Ви Дон-Гуана?

Донна-Анна.

Я б тоді злочинцю
Кінжал всадила в серце.

Дон-Гуан.

Донна-Анна,
Де твій кінжал? Те серце ось.

Донна-Анна.

Дієго!
Що ви?

Дон-Гуан.

Я не Дієго — я Гуан.

Донна-Анна.

О, боже! Ні, цього не може бути,
Не вірю, ні...

Дон-Гуан.

Я Дон-Гуан.

Донна-Анна.

Неправда.

Дон-Гуан.

Я твого мужа вбив; і не шкодую —
І каяття в душі моїй нема.

Донна-Анна.

Що чую я? Ні, ні, не може бути.

Дон-Гуан.

Я Дон-Гуан, і я тебе люблю!

Донна-Анна (падаючи).

Де, де я?.. Ох... я млію, млію!

Дон-Гуан.

Небо!

Що з нею? Що з тобою, Донна-Анно?
Прокиньсь, опам'ятайся: твій Дієго,
Твій раб край ніг твоїх!

Донна-Анна.

Покинь мене.

(Мляво). Ти, ти мій ворог — ти відняв у мене
Все, що в житті було...

Дон-Гуан.

Створіння любе!

Я всім готов удар мій відкупить,
До ніг припавши, жду твого наказу:
Звели — умру, звели — я дихать буду
Для тебе лиш..

Донна-Анна.

Так ось той Дон-Гуан.—

Дон-Гуан.

А правда, вам його намалювали
Злочинцем, нелюдом? О, Донна-Анно,
Чутки ті, може, в дечому й правдиві;
На стомленім сумлінні, може, зла
Багато залягло; але відтоді,
Як вас побачив я, все одмінилось:
Здається, я на світ родився знов!
Вас полюбивши, я люблю чесноту—
І в перший раз смиренно перед нею
Згинаю тремтячі свої коліна.

Донна-Анна.

О, Дон-Гуан—я знаю—красномовний!
Я чула: він лукавий чоловік...
Ви, кажуть люди, баламут безбожний,
Ви сутий демон. Скільки ви нещасних
Жінок звели?

Дон-Гуан.

Ні одної з них досі
Я не кохав.

Донна-Анна.

І я тому повірю,
Щоб Дон-Гуан уперше закохався,
Щоб не шукав нової жертви він!

Дон-Гуан.

Якби я туманіти вас хотів,
Чи я признався б і назвав би вам
Ім'я те, що не можете ви чути?
В чім тут ознаки намислу, лукавства?

Донна-Анна.

Хто розбере вас? Тільки ж як могли ви сюди прийти, вас тут могли впізнати— і не минути б вам лихої смерті.

Дон-Гуан.

Що смерть? За мить побачення такого я без вагання дам життя.

Донна-Анна.

А як же ви звідси вийдете, небережний?

Дон-Гуан (цілує її руки).

І ви за долю бідного Гуана в тривозі! Так ненависти нема в душі твоїй небесній, Донна-Анно?

Донна-Анна.

Ох, боже мій, якби ж то я могла ненавидіти вас! Але вже треба розстатись нам.

Дон-Гуан.

Коли ж, коли ми знову побачимось?

Донна-Анна.

Не знаю, колинебудь.

Дон-Гуан.

А завтра?

Донна-Анна.

Де ж?

Дон-Гуан.

Ось тут.

Донна-Анна.

О, Дон-Гуане,
Яка на серце я слабка!

Дон-Гуан.

Тепер
На знак прощання мирний поцілунок...

Донна-Анна.

Іди, пора.

Дон-Гуан.

Один, холодний, мирний...

Донна-Анна.

Який настирливий! Та на вже, ось...
(Стукають).

Що там за стук? Сховайся, Дон-Гуане.

Дон-Гуан.

Прощай же, до побачення, кохана.
(Виходить і вбігає знову).

А!..

Донна-Анна.

Що тобі? А!..
(Входить статуя Командора. Донна-Анна падає).

Статуя.

Я прийшов на заклик.

Дон-Гуан.

О, боже! Донна-Анно!

С т а т у я .

Кинь її,
Все скінчено. Дрижиш ти, Дон-Гуане?

Д о н - Г у а н .

Я? ні!.. Я запросив тебе і радий,
Що бачу.

С т а т у я .

Руку.

Д о н - Г у а н .

Ось вона... О, тяжко
Стискає кам'яна його правця!
Лиши мене, пусти, пусти ж бо руку!..
Я гину—край всьому—о, Донна-Анно!..

(Западаються).

1830.

МОЦАРТ І САЛЬЄРІ.

СЦЕНА ПЕРША.

Кімната.

Сальєрі (сам).

Всі кажуть: правди на землі нема,
Але ж немає правди і на небі.
Мені так ясно це, як проста гама.
Родився я з любов'ю до мистецтва;
Дитиною у давній церкві нашій,
Коли я чув, як грав орган вгорі,
Я слухав і заслухувався—сльози
Непрохані з очей мені текли.
Дитячі забавки я кинув рано,
Науки, що у зв'язку не були
З музикою, мені обридли. Гордо
Я зрікся їх і лиш оддав себе
Одній музиці. Перший крок важкий
І перший шлях нудний. Я переміг
Усі ті перешкоди. Ремесло
Узяв я за підставу для мистецтва,
Зробився я ремесником. Набув
Покірливу, суху рухливість пальцям
І певність уху. Звуки я убив,
Мов труп розтяв музику. І провірив
Гармонію на альгебрі. Тоді
Вже я одважився, в науці певний,
Віддатися привабі творчих мрій.

Я став творити, але нишком, навіть
Не сміючи ще марити про славу.
Нерідко в келії своїй безмовній
Днів три просидівши без їжі й сна,
Зазнавши запалу і слів надхнення,
Палив я труд свій і дивився зимно,
Як думи-звук,—ті, що породив,
Палаючи, щезали з легким димом!..
Що я кажу? Коли великий Глюк
Явився і нові відкрив нам тайни,—
(Які глибокі, чарівничі тайни!)—
Чи я не кинув все, що знав раніш,
Що я кохав, чому так палко вірив
І не пішов бадьоро вслід за ним,
Покірливо, мов той, що заблудився
І стрічним був посланий в інший бік?
Нарешті, витривалістю міцною
В мистецтві необмежному досяг
Я ступеня високого. І слава
Мені всміхнулась; я в серцях людей
Знайшов співгомін для своїх утворів.
Я був щасливий: тішився спокійно
Трудом, успіхом, славою, а також
Трудами і успіхами своїх
Товаришів у дивному мистецтві.
Ні! Я ніколи заздрости не знав!
Ніколи!—ні тоді, коли Пуччіні
Заполонив слух диких парижан,
Ані тоді, коли почув уперше
Я Іфігенії велебні звуки.
Хто скаже, що Сальєрі гордовитий
Був колинебудь заздрієм ганебним,
Гадюкою, що люди розтоптали,
Вона ж пісок гризе в знесиллі й сказі?
Ніхто!.. А нині—сам скажу—я нині
Заздрій! Так, заздрю я всім своїм серцем,
Запекло заздрю, глибоко... О, небо!
Де ж справедливість, коли дар святий,
Коли сам геній той не в нагороду
Гарячої любови, саможертви,

Трудів, напружень і молінь послано,
А осяває голову свавольця,
Гульвіси марного?.. О, Мобцарт, Моцарт!
(Входить Моцарт).

Моцарт.

Ага! побачив ти! а я хотів
Тебе потішити нежданим жартом.

Сальєрі.

Ти тут? Давно?

Моцарт.

Щойно. Я йшов до тебе,
Ніс дещицю тобі я показати,
Але проходячи повз корчму, раптом
Почув я скрипку... Друже мій, Сальєрі!
Смішніш нічого зроду ти не чув!..
Якийсь сліпий, старий музика в корчмі
Voi che sapete грав собі. Чудово!
Не вдержався, привів я скрипака,
Щоб він тебе потішив своїм хистом.
Ану, ходи!

(Входить сліпий дідусь із скрипкою).

Нам з Моцарта щонебудь!

(Дідусь грає арію з Дон-Жуана. Моцарт регоче).

Сальєрі.

І ти сміяться можеш?

Моцарт.

О, Сальєрі!
Невже ж і сам ти не смієшся?

Сальєрі.

Ні,
Я не сміюсь, коли маляр нікчемний

Понівечить Мадонну Рафаеля,
Я не сміюсь, коли фігляр мізерний
Потворою соромить Алігьєрі...
Іди, старий!

М о ц а р т.

Чекай: ось на тобі;
Пий за моє здоров'я...
(Дідусь виходить).

Ти, Сальєрі,
Щось не в гуморі. Я прийду до тебе
Вже іншим часом.

С а л ь є р і.

Що ж, пак, ти приніс?

М о ц а р т.

Ні—так, дрібничку. Серед ночі я́кось
Я довго все не міг ніяк заснути
І в голові крутились дві-три думки.
Сьогодні я їх записав. Хотів був
Почути бсуд твій; та не до мене
Тобі тепер...

С а л ь є р і.

О, Мобарте, мій друже!
Коли ж тобі не радий я? Сідай;
Я слухаю.

М о ц а р т (сідає за фортеп'ян).

Ну, уяви собі...
Кого б то? Ну, мене—молодшим трохи,
Закоханим,—але не дуже, злегка;
З красунею чи з другом—хоч з тобою;—
Веселий я... Та враз: мара з могил,
Раптом тёмрява чи щось такого...
Так слухай но... (Грає).

Сальєрі.

Ти йшов до мене з сим
І міг спинитись коло корчми й слухать.
Сліпого жебрака-музику! Боже!
Ти, Моцарте, не вартий сам себе.

Моцарт.

Що ж, добре?

Сальєрі.

О, яка ж то глибина!
Яка рішучість, згідність надзвичайна!
О, Моцарте, ти бог, а сам не знаєш
Того; я знаю, я!

Моцарт.

Ба! справді? може...
Та божество моє вже їсти хоче...

Сальєрі.

Послухай: пообідаємо разом
В готелю Золотого Лева.

Моцарт.

Добре;
Я радий. Тільки дай зайти додому
Сказати жінці, щоб мене обідать
Вона не ждала. (Виходить).

Сальєрі.

Жду тебе; гляди ж...
(Сам). Ні! Я не можу сперечатись далі
З моєю долею. Мене обрано
Спинить його—або ми всі загинем;
Ми всі, жерці, музики вірні слуги,
Не я один зі славою моєю...
Яка користь, що Моцарт буде жить
І досягне нової верховини!
Чи тим він піднесе мистецтво? Ні!
З його загином і воно загине:

Наслідника він нам не полишить.
Яка в ньому користь? Мов херувим,
Він кілька райських нам пісень приніс,
Щоб збурить неокрилене бажання
В нас, дітях пороху, і відлетіти!
Лети ж, лети!.. і чим скоріш, тим ліпше...
Сеї дар Ізори милої, отруту,
Я вісімнадцять літ ношу з собою.
З того часу життя мені не раз
Тажкою раною здавалось, часто
Я з ворогом за чаркою сидів,
Але ніколи голосу спокуси
Я не піддався, хоч не боязкий,
Хоч глибоко образу почувую,
Хоч не люблю життя. Проте барився.
Як спрага смерти мучила мене—
Що вмерти? я гадав собі: життя
Ще може дасть мені дари незнані,
Ще може прийде захват неземний
І творча ніч і чарівне надхнення;
Новий ще, може, Гайден нам утворить
Величне щось—і я натішусь ним...
Коли гуляв я з гостем осоружним,
Я думав: може трапиться мені
Ще зліший ворог і образа зліша
Впаде на мене з гордих верховня,
Тоді, дарунку мій, не згинеш марно.
І я не помпчився! Бо знайшов
Я ворога мого і Гайден інший
Мене впоїв солодким раюванням!
Тепер пора! Коханя подарунок
Сьогодні в чарку приятні перейде.

СЦЕНА ДРУГА.

Открита кімната в готелю; фортеп'ян.

Моцарт і Сальєрі (за столом).

Сальєрі.

Чого сьогодні хмурий ти?

Моцарт.

Я? Ні!

Сальєрі.

Ти, Моцарте, стривожений чимнебудь?
Обід порядний і смачне вино,
А ти мовчиш і супишся.

Моцарт.

Признатись,
Мій Requiem мене тривожить...

Сальєрі.

А!
Ти компонуєш Requiem? Давно?

Моцарт.

Давно, щось тижнів три. Але щось дивне...
Казав тобі я?

Сальєрі.

Ні!

Моцарт.

Так слухай:
Тому три тижні я вернувся пізно
Додому. Кажуть, що приходив
По мене хтось. Чому і як—не знаю,
Але всю ніч гадав я: хто б то був?
Що мав до мене він? На завтра знову
Заходив він і не застав мене.
На третій день я грався на підлозі
З моїм хлоп'ятком. Кликнули мене:
Я вийшов. Чоловік в убранні чорнім,
Ввічливо уклонившись мені,
Промовив:—«Requiem» і щез. Я сів
І зараз став писати—і відтоді
Більш не приходив чорний чоловік.

А я і радий: жаль би був мені
Покинути цю працю, хоч готовий
Вже Requiem. Але проте я...

Сальєрі.

Що?

Моцарт.

Та соромно мені признатись...

Сальєрі.

В чім?

Моцарт.

Вночі і вдень спокою не дає
Мені той чорний чоловік. За мною
Мов тінь женеться він. От навіть зараз
Мені ввижається, що з нами третій
Сидить він...

Сальєрі.

Годі! Що страх дитячий!

Розвій химерну думу. Бомарше
Було казав мені: «Сальєрі-брате,
Коли тебе обсядуть чорні думи,
То відіткни собі шампана пляшку,
Чи почитай «Весілля Фігаро»...

Моцарт.

Так! Бомарше тобі був щирим другом;
Для нього ти Тарара написав,
Чудову річ. Там є один мотив,—
Я все твержу його, коли щасливий...
.ля-ля, ля-ля... Чи то, Сальєрі, правда,
Що, кажуть, Бомарше струїв когось?

Сальєрі.

Не думаю: він дуже був смішний
Для ремесла такого.

Моцарт.

О, він геній,
Як ти і я. А геній і злочинство
Дві річі зовсім несумісні. Правда?

Сальєрі.

Ти думаєш?

(Кидає отруту в шклянку Моцарта).

Ну, пий же!

Моцарт.

За твоє
Здоровля, друже, за ту спілку щиро,
Що в'яже міцно Моцарта й Сальєрі,
Як двох синів гармонії (п'є).

Сальєрі.

Стривай!
Стривай, стривай! Ти випив?.. Сам, без мене?

Моцарт.

Наївся, досить.

(Кидає серветку на стіл і йде до фортеп'яно).

Слухай же, Сальєрі,
Мій Requiem (грає).
Ти плачеш?

Сальєрі.

Я ці сльози
Уперше ллю: і боляче й приємно...
Немов я справив прикрий обов'язок,
Мов ніж одтяв мені болючий орган!
О, друже Моцарте, ці сльози... ти
Не помічай їх. Грай же, поспішай
Ще звуками мені наповнить душу.

Моцарт.

Якби усі так відчували сплу
Гармонії! Та ні: тоді б не міг
Світ існувати, бо ніхто б не став
Про справи нищого життя і дбати,
Всі віддались би вільному мистецтву!
Нас мало вибраних, щасливців марних,
Що нехтують огидною користю,
Єдиного прекрасного жерців.
Чи правда? Але я слабкий сьогодні,
Мені щось важко; я піду засну.
Бувай здоров.

Сальєрі.

Ходи здоров.

(Сам) Заснеш

Навіки, Моцарте!— Невже ж він правий,
І я не геній? Геній і злочинство
Дві речі несумісні... Ні, неправда:
А Бонаротті... Чи то казка люду,
Юрби безглуздої— й не був злочинцем
Великий будівничий Ватікана?

З М І С Т

Пушкін в українській літературі. Статті видані в журналі «Українська література» V...
ПОВІСНІ.

Село. Перекл. П. Филипович	3
Відродження. (Філософія)	5
До	6
Поволі рідняє хмарок легкий туман... М. Рильський	7
Кінжал. М. Рильський	8
Я пережив свої бажання... М. Рильський	10
Одязки. М. Рильський	11
Муза. П. Филипович	12
Зимовий вечір. В. Мисик	13
Арion. М. Рильський	15
Три джерела. М. Рильський	16
Поет.	17
Лист у Сибір.	18
Спожини. М. Рильський	19
Анчар. П. Филипович	21
Я вас кохав... М. Чернявський	23
Кавказ. М. Рильський	24
Чи серед вулиць гомінливих... М. Рильський	25
Що в імені тобі моїм? П.	27
До вельможі.	28
Труд.	32
Жарт. М. Рильський	33
Елегія. М. Рильський	34
Поетові. М. Драй-Хмара	35
Совет. М. Рильський	36
Про дальню вірючи отчину М. Драй-Хмара	37
Жив на світі лицар бідний... В. Мисик	38
Вієш. В. Мисик	40
Лука. М. Чернявський	42

Осінь. П. Филипович	10
Знов я відвідав. П. Филипович	11
Хмара. М. Чернявський	12
Я пам'ятник собі воздвиг нерукотворний. М. Рильський	13

ПОЕМИ.

Цигани. М. Драй-Хмара	14
Мідний вершник. М. Рильський	15

КАЗКИ.

Казка про царя Салтана, про сина його славетного і могутнього лицаря князя Гвідона Салтановича і про красну царівну Лебідь. Б. Петрушевський	16
Казка про попа та наймита його Балду. М. Рильський	17

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ.

Ніч.—Сад.—Фонтан (Сцена із „Бориса Годунова“). М. Рильський	18
Бенкет у чуму. М. Рильський	19
Скуний ридар. М. Рильський	20
Кам'яний гість. М. Рильський	21
Модарт і Сальєрі. М. Рильський	22

ПРОЗА.

Постріл. А. Харченко	23
Станційний доглядач. А. Харченко	24
Метелиця. А. Харченко	25
Пікова дама. А. Харченко	26
Капітанська дочка. А. Харченко	27

ПРИМІТКИ. П. Ф.	28
-------------------------	----